

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitaciji fakultet

Diplomski rad

**Stavovi očeva prema kockanju i iskustvo
u igrama na sreću**

Milana Papić

Zagreb, lipanj, 2017.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitaciji fakultet

Diplomski rad

**Stavovi očeva prema kockanju i iskustvo
u igrama na sreću**

Milana Papić

Mentor: izv. prof. dr. sc. Neven Ricijaš

Komentor: doc. dr.sc. Dora Dodig Hundrić

Zagreb, lipanj, 2017.

IZJAVA O AUTORSTVU RADA

Potvrđujem da sam osobno napisala rad "Stavovi očeva prema kockanju i iskustvo u igrama na sreću" i da sam njegova autorica. Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su citirane u radu ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Milana Papić
Zagreb, lipanj, 2017.

SADRŽAJ

1. Uvod	7
2. Pregled učestalosti kockanja odraslih u Hrvatskoj i svijetu	9
3. Prevalencija ovisnosti o kockanju kod odrasle populacije	15
4. Stavovi prema kockanju	22
5. Ciljevi i istraživačka pitanja	30
5.1. Ciljevi istraživanja	30
5.2. Istraživačka pitanja	30
5.3. Hipoteze istraživanja	31
6. Metodologija	32
6.1. Uzorak sudionika	32
6.2. Instrumentarij	33
6.3. Način provođenja istraživanja	35
6.4. Statističke metode obrade podataka	35
7. Rezultati i rasprava	37
7.1. Stavovi očeva prema igranju igara na sreću	37
7.2. Učestalost kockanja očeva	40
7.3. Problemi povezani s kockanjem očeva	43
8. Zaključak	49
9. Literatura	51
10. Prilozi	54

SAŽETAK

Stavovi očeva prema kockanju i iskustvo u igrama na sreću

Studentica: Milana Papić

Mentor: izv. prof. dr. sc. Neven Ricijaš

Komentor: doc. dr.sc. Dora Dodig Hundrić

Program/modul: Socijalna pedagogija/Odrasli

Temeljni cilj ovog diplomskog rada jest dobiti uvid u stavove očeva prema kockanju, istražiti učestalost njihovog kockanja kao i prevalenciju psihosocijalnih problema povezanih s kockanjem. Specifični su ciljevi istražiti razlike u stavovima, učestalosti kockanja i problemima povezanim s kockanjem između mlađih i starijih očeva te razlike u navedenim obilježjima s obzirom na probleme povezane s kockanjem.

Ovaj rad je sastavni dio šireg podprojekta pod nazivom „Roditeljska percepcija kockanja mladih“, a koji se provodi na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu u okviru višegodišnjeg znanstveno-istraživačkog projekta „Kockanje mladih u Hrvatskoj“ pod voditeljstvom izv.prof.dr.sc. Nevena Ricijaša. Sudjelovanje u istraživanju bilo je dobrovoljno i anonimno, a provedeno je na uzorku od ukupno 283 osobe muškog spola, odnosno na očevima srednjoškolaca s područja gradova Zagreb i Split. Raspon dobi sudionika kreće se od 30 do 67 godina, s prosječnom dobi od $M_{dob}=47,50$ godina ($SD_{dob}=5,736$).

Stav je mjeran Skalom stavova prema kockanju (Jelić, Huić i Dinić, 2013), aktivnosti kockanja modificiranom verzijom Upitnika aktivnosti kockanja (Ricijaš i sur., 2011), dok su problemi povezani s kockanjem mjereni Upitnikom South Oaks Gambling Screen (SOGS) (Lesieur i Blume, 1987).

Rezultati su pokazali kako kod očeva prevladavaju uglavnom negativni stavovi prema kockanju kao aktivnosti te nisu utvrđene značajne razlike u stavovima prema kockanju s obzirom na dob očeva. Nadalje, očevi imaju određeno iskustvo u igranju igara na sreću, a sukladno očekivanjima, najviše sudjeluju u klađenju na sportske rezultate. Postoje značajne razlike u učestalosti igranja određenih igara s obzirom na dob, na način da se mlađi očevi češće klade. SOGS instrumentom kod očeva su ispitani problemi povezani s kockanjem, a rezultati su pokazali da većina očeva nema probleme povezane s kockanjem. Odnosno, 16,7% očeva ima umjerene probleme povezane s kockanjem, a kod 1,6% njih se radi o vjerojatnom patološkom kockanju. Također, između očeva koji imaju i koji nemaju problema povezanih s kockanjem nema značajne razlike u stavovima prema kockanju, ali se očevi koji imaju neke probleme povezane s kockanjem češće klade i češće igraju igre na automatima. Jednako tako, između očeva s problemima i očeva bez problema povezanih s kockanjem nisu pronađene značajne razlike s obzirom na dob.

Ključne riječi: kockanje, očevi, stavovi, muškarci, ovisnost o kockanju

ABSTRACT

Fathers' attitudes towards gambling and experience in games of chance

The main aim of this study was to examine fathers' attitudes towards gambling, frequency of their gambling and the prevalence of psychosocial problems related to gambling. Specific goals were to explore differences in attitudes towards gambling, gambling frequency and gambling related problems between younger and older fathers. Also, the goal was to investigate differences in attitudes towards gambling and gambling frequency considering gambling related problems.

The research has been a part of study "Parental Perception of Youth Gambling", whose activities are being carried out by the Faculty of Education and Rehabilitation Sciences, within the wider project "Youth gambling in Croatia". Leader of this project is Neven Ricijaš, PhD. Participation in the study was completely anonymous and voluntary. The research was conducted on a sample of 283 males, high school students' fathers from Zagreb and Split. The age range of participants ranges from 30 to 67 years, with an average age of $M_{age}=47,50$ ($SD_{age}=5,736$).

The attitude was measured with Attitudes Towards Gambling Scale (Jelić, Huić and Dinić, 2013), gambling activities with modified version of Gambling Activities Questionnaire (Ricijaš et al., 2011), while the gambling related problems were measured with South Oaks Gambling Screen (SOGS) (Lesieur and Blume, 1987).

The results showed that fathers generally have negative attitudes towards gambling as an activity and there was no significant differences in attitudes towards gambling considering fathers' age. Further, fathers have certain experience in games of chance and, as expected, they mostly engage in sports betting. Significant differences considering age exists in a way that younger fathers played sports betting and slot machines more games than older ones did. SOGS instrument examined fathers' gambling related problems and results showed that fathers generally don't have gambling related problems. Results showed that 16,7% fathers have moderate gambling related problems, while 1,6% are probable pathological gamblers. Also, between fathers that have some gambling related problems and the ones that haven't, there was no significant difference in attitudes towards gambling but fathers that have some gambling related problems played sports betting and slot machines more. Also, between fathers with problems and fathers without gambling related problems there was no significant differences considering age.

Key words: gambling, fathers, attitudes, men, gambling addiction

1. Uvod

„Dobiti puno, a uložiti malo, dobiti puno za malo – zar to nije tako duboko ljudski i tako razumljivo. Zar nismo svi lakomi, zar ne mislimo svi da zaslužujemo više nego što imamo, zar ne mislimo svi da smo više dali nego dobili, pa je eto došao trenutak naplate kada ćemo dobivenim novcem promijeniti sve što nas životno tišti.“

(Torre i Zoričić, 2013; str. 15)

Kockanje seže daleko u povijest. Postoje povijesni dokumenti kao dokazi prisutnosti igara na sreću stariji čak za oko tisuću godina od pojave prvog novca (Haitzmann, 1980; prema Kozjak 2008). Različiti artefakti korišteni za različite oblike igara na sreću pronađeni su, primjerice, u arheološkim ostacima Sumerana i Egipćana. Igrama na sreću bili su skloni i Grci i Rimljani, a dokaza o njihovom korištenju ima i u različitim primitivnim kulturama u Južnoj Americi i Africi (Bloch, 1951). Kao što navodi Kozjak (2016), kockanje je jedna od (neproduktivnih) aktivnosti koja je prisutna otkako postoji ljudsko društvo, zbog čega se da zaključiti da za ljude ima jedno dublje i veće značenje. Kockanje se može definirati kao zajednički naziv za skup različitih igara, ponašanja i aktivnosti, koje uključuju ulaganje novca, uz rizik i nadu u očekivanje pozitivnog ishoda, tj. igrač riskira i nada se da će povratiti uloženo ili dobiti više od toga (Koić, 2009). Pod igrama na sreću se u Zakonu o igrama na sreću smatra igra u kojoj se za uplatu određenog iznosa sudionicima pruža mogućnost stjecanja dobitka u novcu, stvarima uslugama ili pravima, pri čemu dobitak ili gubitak ovisi pretežito o slučaju ili nekom drugom neizvjesnom događaju (NN 143/2014).

Pojam kockanja je oduvijek imao određenu negativnu konotaciju u očima društva te je stoga prisutno sve češće korištenje eufemizma „igranje“, posebice u kockarskoj industriji (Kozjak, 2016). S razvitkom industrijske civilizacije nastaje i slobodno vrijeme odvojeno od organiziranog rada te se pronalaze različiti načini za njegovo ispunjenje, među kojima je i kockanje, čime ono postaje sve prihvatljivije u društvu. Danas 60-80% stanovništva u razvijenim zapadnim zemljama redovito kocka, a sve više i mladi, žene te pripadnici srednje klase (Reith, 2007; Bahtijarević, 1991; prema Kozjak, 2016). Važno je i napomenuti da igre na sreću predstavljaju bitan izvor prihoda samoj kockarskoj industriji, a ujedno i državi povećavajući prosječni nacionalni dohodak. Upravo je ta novčana dobit, u kombinaciji s

činjenicom da se radi o legalnoj vrsti zabave, ono što otežava borbu protiv ovisnosti o kockanju, kao i preventivne mjere (Gaillard, 1993; prema Itković i Prostran, 2009).

Važnost ovog rada proizlazi iz činjenica da kockarska industrija predstavlja rastući sektor u Europi (ALICE RAP, 2013) pa tako i u Hrvatskoj, da u Hrvatskoj nedostaje istraživanja prevalencije kockarskih aktivnosti u odrasloj populaciji i problemskog kockanja, te da su brojna istraživanja pokazala pozitivnije stavove prema kockanju od strane muškaraca i njihovu intenzivniju uključenost u kockarske aktivnosti. Rad je sastavni dio šireg podprojekta pod nazivom „Roditeljska percepcija kockanja mladih“ pod voditeljstvom izv.prof.dr.sc. Nevena Ricijaša te istražuje stav očeva prema kockanju, učestalost kockanja očeva, intenzitet razvoja problema povezanih s kockanjem očeva te povezanost između stava očeva prema kockanju, učestalosti kockanja i razvoja štetnih psihosocijalnih posljedica. Sukladno tome, u radu će prvotno biti predstavljen pregled dosadašnjih znanstvenih nalaza o učestalosti kockanja u odrasloj populaciji u Hrvatskoj i svijetu, prevalenciji ovisnosti o kockanju kod odrasle populacije te njihovim stavovima prema kockanju.

2. Pregled učestalosti kockanja odraslih u Hrvatskoj i svijetu

Dostupnost legalnih oblika kockanja zadnjih se godina značajno povećala u mnogim zemljama, što ni ne čudi uzmemo li u obzir sve naklonjenije stavove javnosti prema kockanju kao jednom obliku zabave, državne interese za stvaranjem novih radnih mjesta i povećanjem nacionalnih prihoda, kao i interese pojedinih gradova da ojačaju turizam i ekonomski razvoj (Bjelde, Chromy i Pankow, 2008; prema Tse, Hong, Wang i Williams, 2012). Međutim, to su samo pozitivne strane. Istraživanja su također ukazala na to da određen broj ljudi ima predispoziciju za ekscesivno kockanje, koje u konačnici dovodi do poremećaja kontrole impulsa pod nazivom patološko ili problematično kockanje (American Psychiatric Association, 1994; prema Tse i sur., 2012). Kako navode Shaffer i sur. (2003), kockanje nije niti u financijskom niti u psihološkom smislu bez rizika. Upravo je iztog razloga važno istražiti prevalenciju kockarskih aktivnosti u društvu.

Premapodacima Gersteina i suradnika (1999; prema Potenza, Fiellin, Heninger, Rounsavile i Mazure, 2002), kockanje predstavlja široko rasprostranjenu aktivnost budući da životna prevalencija uključivanja u tradicionalne oblike kockanja u općoj populaciji odraslih iznosi 86%, a prevalencija igranja lutrijskih igara u posljednjih godinu dana iznosi 52%.

Podaci pojedinih studija prevalencije kockanja odraslih pokazuju da je najveća životna prevalencija kockanja prisutna u Kanadi sa 79,2% (s varijacijama između pojedinih provincija) (CPRG, 2014), SAD-u sa 78,4% (Kessler i sur., 2008) te u Finskoj sa 78% (Halme, Järvinen-Tassopoulos i Ronkainen, 2012).

Jedno novije istraživanje u SAD-u na uzorku od 2 963 odrasle osobe starije od 18 godina pokazuje prevalenciju kockanja od 76,9% tijekom zadnjih godinu dana (Welte i sur., 2015). Autori tog istraživanja navode znatno povećanje mogućnosti i prilika za kockanje, kao i troškova, u SAD-u u zadnjem desetljeću. Kao jedan od razloga za to smatraju legalizaciju državne lutrije od strane pojedinih država SAD-a, a ujedno i proširivanje lutrija novim vrstama igara. Također, mnoge su države legalizirale kockarske automate, proširile kockarske automate i elektroničke stolove za kockanje u nove prostore te su dopustile otvaranja novih kasina.

Nasuprot tome, rezultati istraživanja Welta i sur. (2015) u kojem su uspoređivali podatke o prevalenciji kockanja u SAD-u od 1999. do 2013. prikazuju značajno smanjenje postotka

sudionika koji su kockali u prošloj godini - 82,2% u razdoblju od 1999. do 2000. i 76,9% od 2011. do 2013. Među onim sudionicima koji su kockali barem jednom u prošloj godini, također je značajno reducirana i prosječan broj dana u kojima su kockali (59,9 dana 1999-2000 i 53,7 dana 2011-2013), čime bi se moglo zaključiti da stanovnici SAD-a ipak kockaju manje.

Rezultati istraživanja u državi Maryland pokazuju da je u 2010. godini 90% njene populacije barem jednom kockalo tijekom života, s 21,9% onih koji su kockali na mjesečnoj bazi u zadnjih 12 mjeseci i 15,3% onih koji su kockali tjedno u zadnjih 12 mjeseci (Shinogle i sur., 2011).

Lutz i Park (2014) provedli su istraživanje u lowi (SAD) te utvrdili životnu prevalenciju koja je iznosila 93,4%, prevalenciju kockanja u zadnjih 12 mjeseci od 77,8% i 46,4% prevalencije kockanja u zadnjih 30 dana. Također je uočen porast stope kockarskih aktivnosti u zadnjih 12 mjeseci u 2013. u odnosu na 2011. godinu (77,8% u odnosu na 68,9%). Procijenjeno je da je gotovo 1,8 milijuna odraslih stanovnika u lowi kockalo u zadnjih 12 mjeseci.

Kako je već navedeno, kockarsko tržište sve se više širi i u Europi. Procijenjeno je da su godišnji prihodi od kockarske industrije u 2012. godini iznosili oko 80,3 milijuna € za sve vrste kockarskih aktivnosti, a najviše rastuće područje predstavlja upravo interaktivno kockanje, odnosno kockanje na internetu (ALICE RAP, 2013). Sukladno tome, sve je više i istraživanja o kockanju, ali i dalje nedostaju ključne informacije iz mnogih država članica Europske unije. Problem predstavlja i otežano uspoređivanje dostupnih podataka jer postojeći upitnici pokrivaju različite dobne skupine, različite metode i instrumente procjene, kao i različite definicije kockarskog ponašanja i poremećaja (ALICE RAP, 2013).

U Engleskoj i Škotskoj su u zdravstvenoj anketi 2012. prvi put uključena pitanja vezana uz kockarske aktivnosti. Rezultati su pokazali da je u zadnjih 12 mjeseci 65% odraslih (starijih od 16 godina) participiralo u kockarskim aktivnostima, odnosno 68% muškaraca i 61% žena. Stopa participacije varirala je s obzirom na dob ispitanika pa je tako stopa bila najviša u grupi ispitanika srednjih godina (25-64), a najniža među najmlađima i najstarijima. Što se tiče same vrste kockarskih aktivnosti, najviše je bila zastupljena kupovina listića za Nacionalnu lutriju (muškarci 56%, žene 59%) i srećki (19% i 20%) (Wardle i sur., 2014).

Jedno novije islandsko istraživanje Olasona i suradnika (2015) na 1 887 odraslih ispitanika u dobi od 18 do 70 godina pokazuje veću prevalenciju kockanja u zadnjih 12 mjeseci, a ona iznosi 76%.

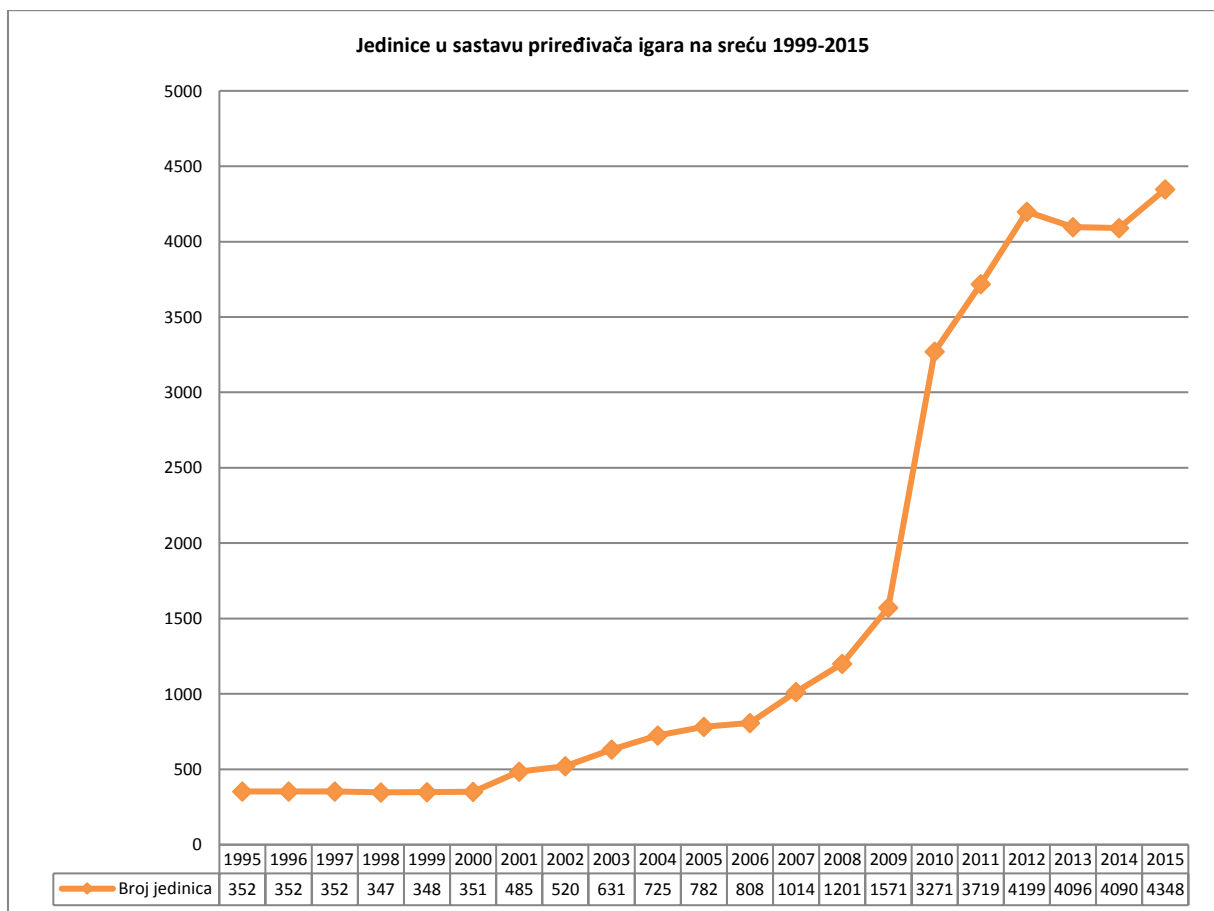
Viši postotci prevalencije kockanja u zadnjih godinu dana prisutni su i u skandinavskim zemljama gdje se striktno zadržava državni monopol nad igrama na sreću, za razliku od, primjerice, Austrije i Velike Britanije kod kojih su igre na sreću tržišno regulirane (Torre i Zoričić, 2013). Bakken i sur. (2009) proveli su istraživanje u Norveškoj na uzorku od 3 482 osobe u dobi od 16 do 74 godine koje su ispunjavale upitnike na e-mailu. Prevalencija kockarskih aktivnosti iznosila je 67,9%. U Švedskoj je istraživanje pomoću telefonskog intervjuiranja ili e-maila na uzorku od 8 165 osoba u dobi od 16 do 84 godine pokazalo prevalenciju kockarskih aktivnosti od 76% (Abbot, Romild i Volberg, 2014). To zapravo predstavlja pad od 20% u odnosu na razdoblje 1997-1998. Najpopularnije oblike kockanja u Švedskoj predstavljaju lutrija, utrke konja i sportsko klađenje (The Public Health Agency of Sweden, 2014).

Što se tiče istraživanja u ostatku Europe, nešto veći postotci životne prevalencije kockanja prisutni su u Danskoj – 77% (Bonke i Borregaard, 2006), Nizozemskoj – 71,7% (Goudriaan i sur., 2009; prema Meyer, Heyer i Griffiths, 2009) i Njemačkoj – 63,5%, (Berater, Haase i Puhe, 2011), a nešto niži u Belgiji – 59,7% (Drine, 2009; prema Meyer, Heyer i Griffiths, 2009), Italiji – 54% (Barbaranelli, 2010) i Francuskoj – 47,8% (Costes i sur., 2011).

Od zemalja bližih Hrvatskoj, dostupna su istraživanja provedena u Mađarskoj i Sloveniji. U mađarskom istraživanju uzorak je uključivao 2 710 ispitanika u dobi od 18 do 64 godine te je životna prevalencija kockanja iznosila 65,3% (Kun i sur., 2012). U Sloveniji je istraživanje Makarovića i suradnika (2008; prema Calado i Griffiths, 2016) na uzorku od 10 001 osobe pokazalo prevalenciju kockanja od 35,5% u prošloj godini.

Osvrćući će se na situaciju u Hrvatskoj, u posljednjih smo petnaestak godina svjedoci zakonodavne liberalizacije iz državnomonopolne k tržišnoj regulaciji priređivanja igara na sreću čime su u Hrvatskoj naglo porasli ponuda i marketing, a time i potražnja igara na sreću (Zoričić i sur., 2009). Već početkom 2000. godine kada je u Hrvatskoj legalizirano klađenje otvorilo se šest sportskih kladionica s preko stotinjak uplatnih mjesta. Itković i Prostran (2009) spominju kako je u kratkom periodu od samo devet godina industrija klađenja u

Hrvatskoj zabilježila porast svojih prihoda od nevjerojatnih 3 200%. U svojoj doktorskoj disertaciji Dodig navodi kako se nipošto ne smiju zanemariti podaci Državnog zavoda za statistiku (2010; prema Dodig, 2013) koji prikazuju porast broja jedinica u sastavu u kojem se priređuju igre na sreću, pa je tako 1995. godina bilo 352 jedinice, a 2009. se ta brojka popela na 1571 jedinicu. Primjetan je i ubrzani rast od 2006. godine, a noviji pokazatelji od 2010. ukazuju na kontinuirani nastavak uzlaznog trenda. Ricijaš i sur. (2016) navode kako je danas u Republici Hrvatskoj aktivno 15 kasina, 234 automat kluba te broj uplatnih mjesta za priređivanje igara klađenja iznosi 4 099. Takav trend sigurno treba izazivati zabrinutost i poticati istraživanja.

Slika 1. Grafički prikaz jedinica u sastavu pravnih osoba registriranih za djelatnost kockanja u Republici Hrvatskoj u razdoblju od 1995. do 2009. godine (Državni zavod za statistiku, 2010; Ministarstvo financija, 2016; prema Ricijaš i sur., 2016).

„Zloupotrebavanje sredstava ovisnosti u općoj populaciji Republike Hrvatske“ naziv je znanstvenog istraživanja koje se provodilo četiri mjeseca, od svibnja do kolovoza 2011. godine, čiji je osnovni cilj bio prikupiti podatke o prevalenciji konzumacije različitih sredstava ovisnosti u

općoj populaciji, a prikupljeni su i podaci o igranju igara na sreću (Glavak Tkalić i Miletić, 2012). Istraživanje je provedeno na ciljanoj populaciji Republike Hrvatske. Jedan dio ispitanika činile su osobe u dobi između 15 i 64 godine (N=4756) za koje je korišten termin "odrasli", a termin „mlađi odrasli“ korišten je za dio ispitanika u dobi od 15 do 34 godine (N=1995). Prema rezultatima životne prevalencije odraslih njih 67% je barem jednom u životu igralo neku igru na sreću. U posljednjih godinu dana ih je barem jednom igralo 38,3% odraslih, a u posljednjih mjesec dana igrala ih je gotovo trećina odraslih (32,5%). Najčešće su participirali u tri igre u posljednjih mjesec dana: loto (14,6%), kladioničke igre (13,9%) te bingo (13,1%). Najmanja je participacija (manje od 5% odraslih) bila u igrama na sreću poput online (internet) igara na sreću, tota (sportske prognoze) i kena. U svim slučajevima je prevalencija kockanja muškaraca bila veća od prevalencije kockanja žena, dakle i životna prevalencija kockanja (72,9% nasuprot 61,2%), i kockanje u posljednjih godinu dana (46,2% nasuprot 30,5%) i u posljednjih mjesec dana (41,2% nasuprot 23,8%). Razlika je najviše bila izražena kod kladioničkih igara u korist muškaraca.

Veća prevalencija kockarskih aktivnosti kod muškaraca u odnosu na žene potvrđena je i brojnim stranim istraživanjima. Kako je već spomenuto u engleskom istraživanju Wardlea i sur. (2014), u posljednjih 12 mjeseci 68% muškaraca je sudjelovalo u kockarskim aktivnostima, a 61% žena. Rezultati tog istraživanja su također pokazali da su se muškarci češće nego žene uključivali u većinu kockarskih aktivnosti i da su imali veći repertoar kockarskih aktivnosti. Jedina iznimka bio je bingo gdje je postotak igranja bio veći kod žena (7%) nego kod muškaraca (3%). Također ranije spomenuto istraživanje u Marylandu pokazuje da su muškarci češće kockali na tjednoj bazi (20%) nego žene (11%) (Shinogle i sur., 2011). Rezultati nacionalne telefonske ankete koja je ispitala demografske obrasce uključivanja u kockarske aktivnosti u SAD-u pokazali su da su muškarci kockali učestalije i da su imali veće gubitke i dobitke (Welte i sur., 2004), što je potvrdilo i istraživanje Svenssonove i sur. u Švedskoj (2011). Istraživanje Weltea i sur. (2015) također pokazuje da su u prošloj godini muškarci kockali više nego žene (muškarci 82,6%, žene 76,5%). Volberg (2003) napominje kako se sve većom dostupnošću kockarskih automata kockanje nastoji približiti i ženama, a može biti povezano i sa sve većim porastom kockanja i problemskog kockanja među ženama. Međutim, autorica dalje nadodaje kako muškarci ipak ostaju značajno više uključeni u kockanje nego žene. Unatoč nastojanjima kockarske industrije da svoje aktivnosti približi ženama, rezultati iz oba istraživanja Weltea i sur. (2015) nam

pokazuju da su stopa kockanja u prošloj godini, učestalost kockanja i stopa problematičnog kockanja značajno veće među muškarcima nego ženama.

„Podatak da se muškarcima kockaju i klade u većoj mjeri nego žene imamo zahvaliti činjenici da su muškarcima impulzivniji, dezinhibiraniji, ekstrovertiraniji, gladniji uzbuđenja i podražaja, kompetitivniji i više k novcu orijentirani od žena, i još uvijek snažnim običajnim navadama koje kockanje žena zabranjuju i moralistički osuđuju“ (Johansson i sur., 2009; Olivera i Silva, 2000; prema Zoričić, Torre i Orešković, 2009; str. 206).

3. Prevalencija ovisnosti o kockanju kod odrasle populacije

„Kockanje izjeda svaki djelić kockareva života, nestaje samopoštovanje, obzir prema drugima, gube se prijatelji, razaraju obiteljske veze. Kriza slijedi jedna za drugom, financijske poteškoće, prijeteći gubitak radnog mjesta. Prezren je, odbačen i vrlo usamljen.“

(Koić, 2009; str. 47)

Za veliki broj osoba kockanje nikada neće prerasti u problem, ali za jednu malu skupinu ljudi kockanje će postati prepreka ka normalnom životu. Ovisnost o kockanju sa sobom povlači ozbiljne psihološke i socijalne posljedice. Problematično kockanje, pojam koji se u literaturi i istraživanjima najčešće koristi, je vrlo složeno te na njega kliničari i istraživači gledaju kao na kontinuum na kojem mogu postaviti osobe u riziku (Shaffer i sur., 2003). Kontinuum kockanja širi se od onog rekreacijskog i odgovornog kockanja kod kojeg nema štetnih posljedica, preko problemskog kockanja gdje osoba osjeća određene štetne posljedice kockanja na osobnom i obiteljskom planu pa sve do patološkog kockanja gdje su te posljedice puno izraženije i utječu na sve sfere života. Osobe mogu biti u riziku od razvoja problematičnog kockanja, u slučaju da su kockali učestalo i kontinuirano u posljednjih 18 mjeseci, a mogu biti i u visokom riziku, ako učestalo i ponavljano kockaju i ako su razvili jedan ili dva problema povezana s kockanjem poput kratkotrajnog „lova na dugove“. Prema Koić (2009), o patološkom kockanju ili ovisnosti o kockanju govorimo onda kada osoba nije u mogućnosti kontrolirati svoj poriv za daljnjim kockanjem te kockanjem šteti sebi i/ili drugima. Pojam „patološkog“ kockanja bio je u uporabi do 2013. godine jer je do tada korišten u DSM-IV kada je patološko kockanje bilo svrstano pod poremećaje kontrole poriva, a od 2013. prema DSM-5 patološko kockanje se sada naziva „ovisnošću o kockanju“ i svrstano je pod ovisnosti. U radu će se koristiti i pojmovi problematično i patološko kockanje budući da je većina literature i istraživanja koristila te pojmove.

Prema DSM-5 (2013), kojim se dijagnosticira ovisnost o kockanju, da bi se neka osoba smatrala ovisnom o kockanju mora zadovoljiti najmanje četiri od sljedećih 9 kriterija u razdoblju od 12 mjeseci:

1. Osoba je preokupirana kockanjem i često misli o prošlim iskustvima, planira buduće akcije kockanja i kako da dođe do novca kojim bi ga financirala.

2. Ulozi su sve veći kako bi se doživjelo željeno uzbuđenje.
3. Osjećaj uznemirenosti ili razdražljivosti povezan s pokušajima da se kockanje prekine ili smanji.
4. Osoba pokušava kockanjem popraviti raspoloženje ili pobjeći od problema.
5. Osoba „lovi gubitke“, odnosno pokušava povratiti gubitke nastavljajući kockati ili vraćajući se sutradan.
6. Osoba laže svoju obitelj, prijatelje, terapeuta o razmjerima svog kockanja i problemima.
7. Bezuspješno pokušava da smanji, prekine ili kontrolira kockanje.
8. Osoba nastavlja s kockanjem unatoč riziku od gubitka partnera, posla ili druge važne prilike.
9. Osoba traži novčanu pomoć obitelji, prijatelja ili treće osobe kako bi vratila dugove nastale kockanjem.

Sukladno broju zadovoljenih kriterija, težina ovisnosti o kockanju može biti blaga (4-5 kriterija), umjerenjena (6-7 kriterija) ili teška (8-9 kriterija), a obrazac kockanja može biti perzistentan ili epizodičan kada se simptomi smiruju između razdoblja ovisnosti na barem nekoliko mjeseci.

Da bi se dijagnosticirala ovisnost o kockanju, moraju postojati razlike u odnosu na profesionalno kockanje, kojeg karakteriziraju ograničenost rizika i disciplina u igranju, i društveno kockanje koje se odvija u krugu prijatelja ili kolega, u ograničenom vremenskom periodu i s prihvatljivim gubicima. Ako i nastanu određeni problemi povezani s kockanjem, oni su kratkotrajni te ne zadovoljavaju u potpunosti kriterije za ovisnost o kockanju. Nadalje, ovisnost treba razlikovati i s maničnom epizodom, prilikom koje može doći do neumjerenog kockanja, i poremećajima ličnosti (npr. antisocijalnim poremećajem ličnosti) unutar kojih se mogu pojaviti problemi s kockanjem, iako mogu biti zadovoljeni kriteriji za oba poremećaja. Također, i neka druga zdravstvena stanja za koja se uzimaju dopaminergički lijekovi mogu utjecati na povećanje potrebe za kockanjem (DSM-5, 2013).

Uz pomoć DSM-V i MKB-10 (Međunarodna klasifikacija bolesti) dijagnosticira se ovisnost o kockanju, a kada se u istraživanjima želi saznati prevalencija ovisnosti koriste se različiti instrumenti, od kojih je najčešći SOGS, odnosno „South Oaks Gambling Screen“ (Lesieur i Blume, 1987) koji je blisko povezan s ranijom verzijom Priručnika (DSM-III). SOGS obuhvaća 20 pitanja čije ispunjavanje traje oko 5 do 10 minuta, a pozitivni odgovori na četiri ili pet

pitanja ukazuju na patološko kockanje. Pitanja se mogu usmjeriti i na prošla životna iskustva („Jeste li ikada...?“) i na novija iskustva („Jeste li tijekom prošle godine...?“) (Kozjak, 2016).

Koncept patološkog kockanja fokusiran je oko kompulzivnog, nekontroliranog kockanja te uključuje i negativne posljedice takvog kockanja (Neal, Delfabbro i O'Neil, 2005). Welte i sur. (2015) navode razlike u fokusu između SOGS instrumenta i skale bazirane na DSM-IV. SOGS ističe negativne posljedice kockanja, uključujući različite metode kojima se osobe mogu koristiti da dođu do novca za kockanje. Na DSM-IV kriterije je, s druge strane, snažno utjecala analogija s ovisnošću o drogama te stoga ističe upravo simptome ovisnosti poput tolerancije. Sve se češće u istraživanjima koristi Problem Gambling Severity Index (PGSI) jer uspješno balansira između ispitivanja o samim simptomima ovisnosti o kockanju i negativnim posljedicama kockanja (Welte i sur., 2015). Za određivanje prevalencije problematičnog kockanja u populaciji koristi se i strukturirani intervju NORC DSM Screen for Gambling Problems (NODS) od 17 pitanja koji klasificira ne-kockare, niskorizične (bez adverzivnih efekata), kockare s rizikom (zadovoljavaju jedan ili dva DSM kriterija), problematične kockare (tri ili četiri kriterija) te patološke (pet ili više kriterija). Neke od popularnih skala su i Indeks Ozbiljnosti Kockanja (Gambling Severity Index, GSI), Massachusetts Gambling Screen (MAGS) te stariji upitnik organizacije Gamblers Anonymous (Anonimni kockari) od 20 pitanja koji omogućava kockarima da sami odrede kockaju li kompulzivno ili ne (Koić, 2009; Kozjak, 2016).

S obzirom na to da je kockarska industrija raširenija i dostupnija više nego ikada prije, i to svim slojevima društva, razumno je pretpostaviti da su i problemi povezani s kockanjem sve izraženiji. No, je li to doista tako? Mnogi autori se slažu da je stopa problematičnog i patološkog kockanja uglavnom stabilna u vremenu. Tako Welte i sur. (2015) u već spomenutom istraživanju u SAD-u navode da je njihova usporedba podataka u razdoblju od 1999. do 2013. pokazala stabilnost stope problematičnog i patološkog kockanja u tom desetljeću. U svijetu se prevalencija patološkog kockanja zadržava na oko 1%, unatoč varijacijama u korištenoj metodologiji i geografskoj lokaciji (Wiebe i Volberg, 2007; prema Ekholm i sur., 2014).

William, Volberg i Stevens (2012) navode da stopa problematičnog kockanja u svijetu iznosi 2,3%, u Kanadi 2,4% te nešto više u SAD-u, 3,2%.

Welte i sur. (2015) u rezultatima svojeg istraživanja u SAD-u primjećuju postojanost prevalencije problematičnog i patološkog kockanja tijekom razdoblja od 1999. do 2013. Za

istraživanje prevalencije koristili su DSM-IV i DSM-5 kriterije te SOGS upitnik. Prema DSM-5 kriterijima prevalencija patološkog kockanja 1999-2000 iznosila je 2,0%, a 2011-2013 2,4%. Autori također pronalaze da je problematično kockanje dvaput češće kod muškaraca nego kod žena. U desetljeću 2000-e prevalencija problematičnog kockanja povećala se kod muškaraca (4,1% prema 6,8%), a smanjila kod žena (2,9% prema 2,5%). Gledajući oba vremenska perioda istraživanja autori zaključuju i da je prevalencija problematičnog kockanja odraslih najviša u najmlađoj dobnoj skupini, od 18. do 30. godine, te da značajno opada s dobi. Autori još spominju svoje prethodno istraživanje (Welte i sur., 2004; prema Welte, 2015) u kojem su pronašli da je vjerojatnost da će postati problematični kockari bila dvaput češća kod onih ispitanika koji su živjeli u krugu od 16 km od kasina nego kod onih koji su živjeli dalje. Taj podatak je u skladu s određenim saznanjima prema kojima postoji povezanost između prilika za kockanje i incidencije problemskog kockanja u nekoj zajednici (Griffiths, 2003).

S obzirom na takve pokazatelje, postavlja se pitanje utjecaja Internet kockanja na razvoj problematičnog i patološkog kockanja. S današnjim konstantnim razvojem kockarske tehnologije i širenjem kockarske industrije više je prilika za kockanje nego ikada prije. Internet kockanje omogućava igračima da sudjeluju u širokom spektru igara poput onih u kasinima, a sve to u privatnosti njihovih domova (Messerlian, Byrne i Derevensky, 2004). Prema riječima Nacionalnog vijeća za problematično kockanje (prema Young, 2010), nasuprot tradicionalnim oblicima kockanja, kockanje putem interneta „je zabavno, uzbudljivo i idealizirano na televiziji i medijima na način na koje druge ovisnosti nisu.“ Young (2010) navodi kako ta dostupnost online kasina 24 sata na dan, sedam dana u tjednu, simulira zavodljivo i realistično iskustvo tradicionalnih kasina te privlači milijune novih igrača svake godine. Autor dalje spominje zaključke prijašnjih istraživanja koja su pokazala da je igranje elektronskih automata za kockanje najadiktivnije, ponajviše zbog kratkih intervala između uloga i isplate, iskustva skorog dobitka te izostanka vlastite prosudbe (Griffiths, 2010; prema Dodig, 2013), a da su kod igrača koji kockaju putem Interneta najveće šanse za razvoj ozbiljnih problema povezanih s kockanjem.

U istraživanju u Iowi, Lutz i Park (2014) koristeći NODS pronašli su 0,9% životne prevalencije patološkog kockanja u odrasloj populaciji te 0,4% prevalencije patološkog kockanja u posljednjih 12 mjeseci. Koristeći PGSI, rezultati su pokazali da je prevalencija

problematičnog kockanja u zadnjih 12 mjeseci iznosila 1,9%, 3,8% ispitanika je bilo u umjerenom riziku od problemskog kockanja, a njih 9% u niskom riziku.

Skupljajući istraživanja o prevalenciji problemskog kockanja provedena u SAD-u, Kanadi i Europi u razdoblju između siječnja 2000. i lipnja 2005., Stucki i Rhys-Middel (2007) zaključuju da je opseg prevalencije ekscesivnog kockanja, ovisno o instrumentu koji je korišten, između 0,6% i 6,4%, od čega je opseg problematičnog kockanja između 0,4% i 4,7%, a patološkog između 0,15% i 3,5%.

Griffiths (2009, 2010; prema Barbaranelli i sur., 2013) navodi kako je stopa problematičnog kockanja odraslih u Europi slična onim pronađenim u drugim dijelovima svijeta i obično iznosi od 0,5% do 2%. Nadodaje, ipak, određene zemlje kod kojih je prevalencija problematičnog kockanja iznad 3%, poput Estonije, Finske i Švicarske. Također navodi postojanje velikih poteškoća kod usporedbe europskih istraživanja, budući da koriste različite instrumente procjene. Tako SOGS uglavnom pokazuje višu stopu prevalencije od kriterija procjene baziranih na DSM-u.

U Europi su istraživanja u raznim zemljama pokazala da problematični kockari najčešće igraju na kockarskim automatima, primjerice u Estoniji, Njemačkoj, Nizozemskoj, Norveškoj, Švedskoj i Švicarskoj te da su se ti igrači češće javljali na tretman i/ili su kontaktirali nacionalne linije za pomoć (Griffiths, 2009).

U Francuskoj je 2011. provedeno istraživanje u sklopu nacionalne zdravstvene ankete na uzorku od 25 034 ispitanika u dobi od 15 do 75 godina (Valleur, 2015). Aktivni kockari činili su 12,2% ispitanika i odnosili su se na redovne kockare (10,9%) koji su kockali najmanje 52 puta tijekom prošle godine i/ili na one koji su više trošili na kockanje, odnosno najmanje 500 € u prošloj godini. U 62,7% slučajeva ti aktivni kockari bili su muškarci i prosječne dobi od 47 godina. Prevalencija mogućih patoloških kockara u francuskoj populaciji iznosila je 0,4%, a 0,8% ispitanika je bilo u srednjem riziku (problemski kockari).

Ekholm i sur. (2014) navode istraživanja prevalencije problematičnog kockanja odraslih u Danskoj koja je 2005. iznosila 0,9%, a 2010. 0,8%. Obje godine je prevalencija problematičnog kockanja bila značajno veća među ispitanicima muškog spola.

Kozjak (2016) pretpostavlja da prevalencija problematičnog i patološkog kockanja u Hrvatskoj iznosi 1%, što je najmanje od prosjeka zapadnih zemalja (1-2,5%), ali nadodaje da je to ipak značajan postotak jer se odnosi na oko 45 000 osoba (Kozjak, 2016). Jedini relevantni uzorak patoloških kockara u Hrvatskoj predstavljaju članovi zagrebačkih

terapijskih grupa Kluba ovisnika o kockanju koji daju određeni profil patoloških kockara. Tako saznajemo da ponovno muškarci čine najveći broj članova, od 86 članova, njih 80, međutim Kozjak (2016) navodi kako taj broj ne predstavlja očekivani udio žena patoloških kockara, ali odgovara njihovom udjelu u sustavima tretmana gdje su redovito podzastupljene. Prosječna dob članova iznosi 32,6 godina te ih je većina zaposlena (njih 67 ili 77%), oženjena ili u izvanbračnim zajednicama (49 ili 56%) te imaju djecu (34 ili 39,5%). Članovi kluba kao preferirane igre na sreću navode sportsko klađenje (42 ili 48%), rulet (5 ili 5,8%) te aparate za kockanje (39 ili 45%).

Glavak-Tkalić i Miletić (2012) su u ranije navedenom istraživanju ispitivali i percepciju problema povezanih s igranjem igara na sreću. Rezultati su pokazali da je 2,5% odraslih ispitanika smatralo da su nekada u životu imali problema povezanih s igranjem igara na sreću, a u posljednjih mjesec dana njih 1,5%. Muškarci su dominirali među osobama koje su u posljednjih mjesec dana imale problema povezanih s igranjem igara na sreću pa je tako udio muškaraca iznosio 88,2%, a udio žena 11,8%.

Brojne studije potvrđuju da su muškarci češće nego žene problemski kockari ili u riziku i da ta prevalencija opada s dobi. To potvrđuju istraživanja provedena i u Skandinaviji (Bonke and Borregaard 2006; Götestam i Johansson, 2003; Lund, 2007; Swedish National Institute of Public Health, 2011; Volberg i sur., 2001), i u Sjevernoj Americi (Shaffer i sur., 1999) i u istočnoj i zapadnoj Europi (Kun i sur., 2012; Sproston i sur., 2000). Muškarci čine specifičnu rizičnu populaciju za razvoj problematičnog kockanja, a prema različitim istraživanjima pojavljuju se u odnosu na žene u omjeru 2:1, 4:1, 7:1. (Koić, 2009). Sama ovisnost o kockanju se kod muškaraca i žena uvelike razlikuje. Torre i Zoričić (2013) navode da je za muškarce karakteristično da počnu kockati u mlađoj dobi, a žene u srednjoj životnoj dobi. Mladost kod muškaraca predstavlja razdoblje života kada u najvećoj mjeri i najproblematičnije kockaju, međutim s nastupom zrelosti učestalost kockanja se postupno smanjuje ili barem imaju manje kockanjem izazvanih problema. Nadalje, u odnosu na žene, ovisnost o kockanju kod muškaraca u većoj mjeri sa sobom povlači i ovisnost o drugim psihoaktivnim tvarima, kao i činjenje kaznenih djela uzrokovanih kockarskim problemima. Koić (2009) nadodaje da su muškarci motivirani novcem i kompeticijom koju donosi kockanje, a kod žena ta kompeticija nije toliko izražena i stoga i počinju kockati puno kasnije, ali tada na kockanje maksimalno troše svoje vrijeme. Kod žena patološko kockanje predstavlja bijeg od negativnih emocija, a muškarcima uzbuđenje (De Corral, Echeburúa i Irureta, 2005; Granero i sur., 2009; Lesieur i

Blume, 1991; Potenza i sur., 2001; prema Díez i sur., 2014). Uz to, žene i zarađuju manje pa je i šteta uzrokovana ekscesivnim kockanjem puno više izražena (Koić, 2009). I vrsta igara pataloških kockara se razlikuje po spolu pa su tako žene najviše ovisne o bingu te općenito o „nestratiškim“ igrama na sreću (Ronzitti i sur., 2016), a muškarci o automatima za kockanje (Echeburúa i sur., 2011).

Osim razlika po spolu, ispitivale su se i razlike u razvijenosti problema povezanih s kockanjem s obzirom na dob. Welte i sur. (2011) navode kako prevalencija problematičnih ponašanja generalno opada s dobi. Prevalencija problematičnih ponašanja ubrzano raste u ranim adolescentnim godinama, doživljava svoj vrhunac u kasnoj adolescenciji i ranim 20-im da bi dalje kroz život opadala (Gottfredson, 1994; prema Welte i sur., 2011). Ovakav je obrazac viđen kod svih oblika problematičnog ponašanja u različitim kulturama, a autori navode kako je kockanje lako svrstati pod „ponašanja slična kriminalu“ budući da se radi o aktivnosti koja pruža kratkoročno zadovoljstvo, ali može dugoročno dovesti do značajnih štetnih posljedica. Opadanje kockarske aktivnosti s godinama pronađeno u podacima nekih studija presjeka Mok i Hraba (1991; prema Welte i sur., 2011) objašnjavaju tvrdnjom da su stariji ispitanici formirali svoja moralna gledišta u vrijeme kada je kockanje bilo manje prihvatljivo. Također smatraju da možda mlađi sudionici kockaju više jer im je eksperimentiranje s kockanjem dio potrage za osobnim identitetom. Lange pak navodi istraživanja koja su pokazala da skupine ispitanika između 18 i 19 te između 40 i 49 godina najviše iskazuju probleme povezane s kockanjem, oni 30-39 godina nešto manje, a oni iznad 50 godina najmanje iskazuju probleme povezane s kockanjem (Ferris i sur., 1996; prema Lange, 2014).

Ovisnici o kockanju možda čine samo mali postotak populacije, ali su njihovi problemi povezani s kockanjem puno većeg razmjera i utjecaja. Stoga je neophodno poticati istraživanja ove problematike kako bi se dobili podaci važni za prevenciju problema povezanih s kockanjem, kao i za dobivanje smjernica ključnih za razvoj učinkovitih tretmana za osobe s problemom kockanja.

4. Stavovi prema kockanju

„Nadam se da nitko razuman više ne drži kako je kockati nemoralno i kako nitko ne prosuđuje osobe koje kockaju s moralističkog gledišta. Jer kockanje je ionako tu, već stoljećima više nego tu, i naravno da će dalje biti tu, s nama i među nama. A prohibicionističkoj utopiji društva bez kockanja ne bi trebali težiti niti kao nedostižnom idealu.“

(Torre i Zoričić, 2013; str. 41)

Stav je jedna vrlo kompleksna psihološka kategorija i veoma značajna u ponašanju ljudi uopće, a tako i u ponašanjima povezanim s igranjem igara na sreću. Iako službenih definicija stava ima puno, možemo ga definirati kao stečenu, relativno trajnu i stabilnu organizaciju emocija, vrednovanja i reagiranja prema nekom objektu, proizvodu ili nekom elementu socijalne strategije (Petz, 1992). Stavovi se formiraju i učvršćuju procesom socijalizacije kroz posredna i neposredna iskustva s objektom stava (npr. kockanjem), a jednom formirani su vrlo otporni na izmjene. Stavovi se sastoje od tri komponente: kognitivne (saznanja o objektu stava i evaluiranje njegovih karakteristika), emocionalne (doživljavanje objekta stava) i konativne (djelovanje prema objektu stava), a vjerojatnost promjene stava ovisi o izraženosti navedenih komponenti. Valencija i intenzitet, kao odrednice stava, predstavljaju ekstremnost procjene objekta na kontinuumu od negativne do pozitivne vrijednosti te snagu stava koji pojedinac zastupa, tj. njegovu stabilnost i sposobnost odupiranja napadu na stav (Vekić, 2015; Maio i Haddock, 2015). Snaga stava utvrđuje se kroz pobudljivost stava koja se definira kao snaga asocijacije između nekog objekta i vrednovanja tog objekta, a mjeri se brzinom izjašnjavanja o pitanju ili objektu stava (Fazzio, 1989; prema Vekić, 2015). Istraživači se slažu oko toga da je upravo pobudljivost stava dobra mjera snage stava te da je stav teže promijeniti što je on snažniji (Aronson, Wilson i Akert, 2005).

Važnost stavova ogleda se i u području igranja igara na sreću i s njima povezanih problema jer su upravo oni jedni od najvažnijih motivatora i prediktora ljudskog ponašanja u svim sferama života. Još 1950-ih je Festinger (1957; prema Derevensky, Dickson i Gupta, 2008) zaključio da pozitivni stavovi osobe o nekom ponašanju povećavaju vjerojatnost da se osoba ponaša u skladu sa svojim stavovima i vjerovanjima. Jednako tako, i pozitivni stavovi prema kockanju mogu povećati vjerojatnost upuštanja u kockarske aktivnosti. Teorija planiranog

ponašanja (Ajzen, 1991) govori da su ponašanja, poput igranja igara na sreću, posredovana stavovima individue, subjektivnim normama i percepcijom kontrole ponašanja (Flack i Morris, 2015; prema Salonen, Alho i Castrén, 2017). Subjektivne se norme odnose na uvjerenje o tome kako će pojedincu važni ljudi gledati na njegovo ponašanje, a stupanj kontrole nad ponašanjem predstavlja vjerovanje o lakoći izvođenja ponašanja (Aronson, Wilson i Akert, 2005). Prema nekim ranijim istraživanjima, primjerice, pozitivniji stavovi se povezuju s povećanom uključenosti u kockarske aktivnosti i problemima povezanim s kockanjem (Canale i sur., 2015; Lee i sur., 2013; Orford i sur., 2009; prema Canale i sur., 2016). Ipak, iako stavovi mogu uvjetovati ponašanje, i samo ponašanje može utjecati na stavove: „Poznavanje stavova ne može s potpunom sigurnošću predvidjeti ponašanje ljudi čije stavove poznajemo. Akcije ljudi ne moraju uvijek biti rezultatom stava, jer su moguće akcije posve suprotne postojećim stavovima. Ponašanje ljudi ovisi o masi različitih determinirajućih faktora, a stavovi su jedan od njih, istina vrlo značajan, ali ne i odlučujući u svakoj situaciji“ (Rot, 1975; prema Nakić, 2014; str. 15).

Raylu i Oei (2004) spominju i kulturalne vrijednosti i vjerovanja koji također mogu utjecati na uključenost u kockarske aktivnosti, odnosno, mogu poticati ili odvraćati od uključivanja u kockarske aktivnosti. Različite kulture imaju različite stavove prema kockanju i preuzimanju rizika općenito. Tako su rezultati ranijih istraživanja pokazali da su pozitivni stavovi prema kockanju povezani s tendencijom preuzimanja rizika (Kassinove, 1998; Kassinove, Tsytarev i Davidson, 1998; prema Raylu i Oei, 2004). Autori dalje navode da je moguće da pojedine kulture percipiraju kockanje kao dio njihovog životnog stila, povijesti i tradicije te imaju integrirane vrijednosti i vjerovanja koja odobravaju ili potiču kockanje, a koja se prenose na druge generacije.

Razumijevanje stavova javnosti prema kockanju je od presudne važnosti za implementaciju odgovarajućih zakona i politika i za kreiranje prikladnih kampanja za edukaciju javnosti o rizicima povezanim s kockanjem kako bi se problemi mogli prevenirati (Toce-Gersein i Gerstain, 2007; prema Gainsbury, Parke i Suhonen, 2013).

Hanss i suradnici (2014) navode kako ljudi obično imaju podijeljene stavove prema kockanju. S jedne strane, postoji određena svjesnost o rizicima koje kockanje predstavlja za one koji su predisponirani za ekscesivno kockanje, a s druge strane vide pozitivnu stranu kockanja u zajednicama, primjerice dodatni izvor prihoda za sportske klubove i humanitarne svrhe, a ujedno je i zanimljiva razbibriga u slobodno vrijeme (Abbott i Cramer, 1993; Vong, 2009;

prema Hanss i sur., 2014). Stavovi javnosti prema kockanju mogu se podijeliti na generalne stavove prema kockanju (npr. „kockanje predstavlja opasnost za moj obiteljski život“) i na specifičnije stavove kao što je zakonodavna regulacija kockanja (npr. „danas postoji previše prilika za kockanje“). Canale i suradnici (2016) spominju i kako je, s obzirom na njihovu ključnu ulogu u odlučivanju o politici i zakonima, iznenađujuće koliko se malo pažnje pridaje stavovima javnosti.

Kassinove je 1998. godine razvio skalu za mjerenje stavova prema kockanju pod nazivom Gambling Attitudes Scale (GAS) uzorku od 170 studenata (Kassinove, 1998). Skala se sastoji od 59 čestica dizajniranih da mjere opće stavove prema kockanju i stavove prema kockanju u kasinima, klađenju na konjskim utrkama i igranju lota. Nasuprot drugim mjernim instrumentima koji mjere stavove prema kockanju, GAS se fokusira isključivo na stavove prema kockanju, a ne na ponašanja povezana s kockanjem. Corcoran i Fischer (2013) navode da je to važno iz razloga što stavovi označavaju spremnost za djelovanje, a ljudi se mogu drugačije ponašati prema drugačijim oblicima kockanja. S obzirom na to, GAS je koristan u predviđanju ljudi kod kojih je najvjerojatnije da će se uključiti u kockarske aktivnosti.

Za mjerenje stavova prema kockanju često se koriste Gamblers Beliefs and Attitudes Survey (GABS) (Breen i Zuckerman, 1999) i Attitude Towards Gambling Scale (ATGS) (Orford i sur., 2009). GABS se sastoji od 35 čestica koje se boduju na Lickertovoj skali od 1 do 4, odnosno od „u potpunosti se slažem“ do „u potpunosti se ne slažem“. Konstruiran je tako da obuhvati širok spektar pozitivnih evaluacija kockanja, kognitivnih pristranosti i iracionalnih vjerovanja, stavova i karakterističnih ponašanja (Plotka, Blumenau i Vinogradova, 2016), a njegovi rezultati razlikuju problematične kockare od neproblematičnih kockara.

Razvoj ATGS instrumenta potaknut je smanjenjem određenih restrikcija i uvođenja većih sloboda za priređivače igara na sreću i same igrače novim Zakonom o igrama na sreću u Ujedinjenom Kraljevstvu 2005. godine. Orford i sur. (2009) su željeli ispitati stavove u populaciji i istražiti do koje je mjere to povećanje slobode utjecalo na prihvaćanje kockanja kao normalne rekreacijske aktivnosti (Donaldson i sur., 2016). Instrument se sastoji od 14 čestica odabranih iz velikog broja izjava o kockanju prikupljenih od medija, vlade i glasnogovornika kockarske industrije te se odgovori boduju na Lickertovoj skali od 1 do 5. Za razliku od drugih instrumenata procjene stavova koji variraju u odnosu na vrste igara na sreću, ATGS je specifično dizajniran da obuhvati širok spektar stavova prema kockanju neovisno o određenoj vrsti kockanja i povezanih zakonskih pitanja (Canale i sur., 2016).

Stavovi prema kockanju su se većinom mjerili eksplicitnim metodama, unatoč saznanjima da imaju određena ograničenja zbog socijalne poželjnosti odgovora, a upravo to je moguće očekivati od ispitanika kod mjerenja socijalno osjetljive teme poput kockanja. Stoga se stavovi prema kockanju sve češće mjere implicitnim metodama, odnosno metodama koje omogućavaju mjerenje automatskih (nesvjesnih) evaluativnih reakcija koje se pojavljuju spontano prema objektu stava koji se mjeri (Plotka, Blumenau i Vinogradova, 2016). Eksplicitne metode su direktne, kontrolirane i svjesne. Temeljene su na eksplicitnom znanju osobe o samoj sebi i često ne prikazuju istinite već društveno poželjne odgovore ispitanika. Nasuprot njima, implicitne metode su indirektne, automatske i nesvjesne te se njima rješavaju problemi poput simulacije stavova i tendencije davanja socijalno poželjnih odgovora.

Prema nekim istraživanjima, unatoč stabilnom porastu stope participacije u kockarskim aktivnostima, zabrinutost zajednica za pitanje kockanja je porasla sukladno sve većoj osviještenosti javnosti o negativnim posljedicama povezanim sa ekscesivnim kockanjem (Gainsbury i Wood, 2011; Pew Research Centre, 2006; Smith i sur., 2011; prema Gainsbury i sur., 2013).

Iako su rezultati u Ujedinjenom Kraljevstvu pokazali da je 68% ispitanika participiralo u nekom obliku kockarskih aktivnosti, Orford i sur. (2009) su pronašli općenito negativne stavove ispitanika prema kockanju te su samo ekscesivni kockari iskazivali umjereno pozitivne stavove. No, s druge strane, većina ispitanika se nije slagala sa zabranom kockanja. Istraživanje je pokazalo i da su pozitivnije stavove prema kockanju imali bijelci/Europljani, samci, muškarci i osobe mlađe dobi sa srednjoškolskim obrazovanjem kao najvišim stupnjem obrazovanja. Pozitivnije stavove su imale i osobe koje su počele kockati u mlađoj dobi, koje su kockale češće, koje su procijenjene kao problematični kockari, koje su imale roditelja koji kocka (ili je kockao) učestalo, ali nije problematični kockar i osobe koje su ili izgubile ili dobile veću svotu novca u zadnjih 7 dana.

I novije istraživanje Kockarske Komisije Velike Britanije (2017) na uzorku od oko 3000 ispitanika pokazuje slične rezultate. Podaci pokazuju lagani porast negativnih stavova prema kockanju u 2016. u odnosu na 2015. godinu. Tako samo 34% ispitanika smatra da je kockanje zabavna aktivnost kojoj se može vjerovati (5% manje od 2015.). Prema rezultatima vidi se porast pozitivnosti prema kockanju od strane onih koji nisu uključeni u kockarske aktivnosti (29%, što je za 2% više u odnosu na 2015.), a ujedno i značajan pad pozitivnosti među

kockarima (38%, odnosno 7% manje nego 2015. godine). Autori navode da bi se ti podaci mogli povezati sa zabrinutošću kockara oko pravednosti odredbi i uvjeta kockanja kao i mogućnosti pobjede koju nudi kockarska industrija. Ipak, stavovi prema kockanju od strane onih neuključenih u kockarske aktivnosti su i dalje negativniji od stavova kockara. Nadalje, 39% ispitanika se slaže da je kockanje povezano s kriminalnim aktivnostima poput krađe, prijevara, pranja novca i namještanja rezultata. Muškarci su opet imali pozitivnije stavove prema kockanju od žena, kao i mlađe osobe u odnosu na starije.

U Finskoj su Salonen, Alho i Castrén (2017) uspoređivali podatke dobivene 2011. godine na uzorku od 4 484 ispitanika i 2015. godine na uzorku od 4 515 ispitanika. Rezultati su pokazali da su u tom razdoblju stavovi prema kockanju postali značajno pozitivniji. Međutim, stavovi žena su i dalje u najvećoj mjeri negativni te su samo žene u dobi između 25 i 34 godine gledale nešto pozitivnije na kockanje u 2015. godini. Muškarci u dobi od 18 do 54 godine imali su većinom pozitivne stavove prema kockanju 2011. godine, a do 2015. je i grupa ispitanika u dobi od 55 do 64 godine također pokazala pozitivan stav.

Nekim istraživanjima se pokazalo kako su muški spol i dob između 18 i 54 godine povezani s pozitivnijim stavovima prema kockanju (Salonen i sur., 2014), dok se ženski spol generalno povezuje s negativnim stavovima prema kockanju (Orford i sur., 2009; Wardle i sur., 2011).

Brojne studije su pokazale da su stavovi ljudi prema kockanju dobar prediktor učestalosti njihovog kockanja i doživljavanja problema vezanih uz kockanje (Chiu i Storm, 2010; Delfabbro i sur., 2009; Delfabbro i Thrupp, 2003; Orford i sur., 2009; Williams i sur., 2006; Wood i Griffiths, 2004; prema Pallesen i sur., 2016), odnosno pozitivniji stavovi prema kockanju koreliraju s većom učestalošću kockanja (Salonen i sur., 2014; Martin i sur., 2010). Tako su Orford i sur. (2009) broj kockarskih aktivnosti tijekom prošle godine ili prošlog tjedna povezivali sa stavovima prema kockanju. Prema rezultatima, oni koji su kockali najmanje pet puta proteklog tjedna imali su pozitivnije stavove prema kockanju, ali je broj kockarskih aktivnosti u prošloj godini bio najbolji prediktor stavova. S druge pak strane, iskustvo problema povezanih s kockanjem može dovesti do negativnijih stavova prema kockanju (McAllister, 2014; Canale i sur., 2016; Orford i sur., 2009; Lee i sur., 2013; Raisamo, Salonen i Muutokset, 2013; Canale i sur., 2015; prema Salonen, Alho i Castrén, 2017), što je u skladu s ranije navedenom tvrdnjom da i ponašanje može utjecati na stavove.

Rezultati istraživanja Glavak-Tkalić i Miletić (2011) u Hrvatskoj pokazali su da se više od polovice odraslih (56,4%) nije slagalo s tvrdnjom da su igre na sreću bezopasan oblik zabave.

S tvrdnjom se složilo 19,9% ispitanika, a 23,7% zauzelo je neutralan stav. Tvrdnja s kojom su se ispitanici složili u najvećem dijelu jest ona da bi bilo bolje kada bi ljudi manje sudjelovali u igrama na sreću (47,3%). S ovom tvrdnjom nije se složilo 18,6% ispitanika, a 34% njih je bilo neutralno. Također nisu utvrđene veće razlike u stavovima vezanim uz igranje na sreću s obzirom na spol niti između pojedinih dobnih skupina.

Osobe koje imaju pozitivne stavove prema kockanju dijele određena zajednička vjerovanja o kockanju. Tako osobe koje su uvjerenе da kockarska industrija ima pozitivan utjecaj na ekonomiju imaju i pozitivnije stavove prema kockanju (Vong, 2009; prema Hanss i sur., 2014). Također, postoje dokazi da je osjećaj kontrole nad ishodom kockanja pozitivno povezan sa stavovima prema kockanju (Taormina, 2009; prema Hanss i sur., 2014).

Yi i Kanetkar (2010) navode rezultate svojeg istraživanja koji su pokazali da osobe u srednjem i visokom riziku od problematičnog kockanja imaju pozitivnije stavove prema kockanju od onih u niskom riziku i onih koji ne kockaju. Autori spominju i podatak da povećanjem ozbiljnosti problema kockanja automatska asocijacija između koncepta kockanja i njegove pozitivnosti u odnosu na negativnost postaje jača, a to objašnjavaju mogućnošću da su pozitivni utjecaji kockanja (npr. užitek relaksacije) bliži i jači od negativnih (npr. krivnja, razočaranje) među visoko rizičnim kockarima. Također, dodaju kako je to saznanje u skladu s nekim empirijskim zaključcima iz područja zlouporabe sredstava ovisnosti prema kojima su implicitni stavovi prema sredstvu ovisnosti pozitivniji kod ovisnika nego kod drugih osoba (Rooke i sur., 2008; prema Yi i Kanetkar, 2010).

Blaszczynski i Nower (2008) u svojem se istraživanju usmjeravaju na stavove prema novcu, budući da je dobitak novca primarni motivator kockanja, a iznenađujuće je malo istraživanja koja su se time bavila. Prema njihovim rezultatima, zaključili su da su problematični kockari motivirani željom za dobitkom novca kako bi poboljšali sliku o sebi i povećali samopouzdanje, a sve u pokušaju da osnaže svoj ego i zadovolje svoje narcističke potrebe. Nadalje, čini se kako problematični kockari koji primarno igraju elektoničke kockarske automate pokazuju veću potrebu za određenom psihološkom nagradom nego za materijalnim dobrima i uslugama koje novac pruža. Autori navode da to daje novu dimenziju etiologiji problematičnog igranja elektroničkih kockarskih automata koja je u skladu sa shemom kognitivnih vjerovanja, bihevioralnim pristupom učenju i modelu ovisnosti o kockanju – stavovi prema novcu reflektiraju samonagrađujuću želju za moći, prestižom i zadovoljavanjem osobnih potreba, a koji su povezani sa slikom o sebi i fantazijama o

bogatstvu, koji pak motiviraju kockara da ustraje u kockanju unatoč neželjenim posljedicama. Iako je dobitak novca glavna bit kockanja, za problematične kockare novac donosi psihološko zadovoljstvo, radije nego materijalnu korist.

Što se tiče problematičnog i patološkog kockanja, važno je spomenuti i kognitivne distorzije kao dio problema. Kognitivne distorzije predstavljaju set iskrivljenih mišljenja, poput pretjerane generalizacije i razmišljanja „sve ili ništa“, a koje imaju značajnu ulogu u razvoju i održavanju problema povezanih s kockanjem (Matina, 2013). Te kognitivne distorzije povezane s kockanjem moguće je svrstati u tri šire kategorije (Ladouceur, 2004; prema Dodig, 2013):

- (1) pogrešna percepcija nezavisnosti događaja, odnosno neprihvatanje i nerazumijevanje slučajnosti, a najbolji primjer je za to je „kockarska pogreška“, tj. uvjerenje da je nakon određenog niza gubitaka veća vjerojatnost da će se dogoditi dobitak,
- (2) iluzija kontrole koju karakterizira pripisivanje ishoda igre vlastitim postupcima, primjerice korištenje određene strategije u igri,
- (3) praznovjerje, odnosno sklonost uvjerenju da određena nekockarska ponašanja (npr. nošenje sretne majice) mogu utjecati na ishod igre.

Kognitivne distorzije kockara, ponajviše percipirana vještina i sreća, kao i konstrukt „kontrole“ koji se veže uz razne kockarske aktivnosti sve više okupiraju zainteresiranost istraživača. Derevensky, Dickson i Gupta (2008) navode kako su razna istraživanja pokazala kako problematični kockari precjenjuju svoje kockarske vještine, umanjuju kockarske vještine drugih, pokazuju predvidljiva ponašanja i raznolike iluzije kontrole nad srećom, odnosno ishodom kockanja.

Unatoč sve većem usmjeravanju istraživača na utjecaj kognicije i kognitivnih distorzija na kockarsko ponašanje, malo je studija koje se bave ispitivanjem stavova populacije prema kockanju i kockarskoj regulaciji na nacionalnoj razini (Canale i sur., 2016), osim Australije i već navedene Velike Britanije i Finske. Ispitivanja stavova mogu dati odgovore na neka veoma važna pitanja. Kako je ranije spomenuto, stavovi javnosti prema kockanju mogu

utjecati na želju i mogućnosti vlada da implementiraju zakone koji se tiču regulacije kockarskih aktivnosti. Nadalje, stavovi i vjerovanja javnosti mogu utjecati na veću vjerojatnost da osobe s razvijenim problemima povezanim s kockanjem dobiju prikladan i učinkovit tretman. Primjerice, negativni stavovi prema osobama s problemom kockanja mogu utjecati na njihovu spremnost da se odvaže potražiti potrebnu pomoć. I zadnje, važnost ispitivanja stavova prema kockanju ogleda se i u činjenici da ti stavovi mogu povećati izgled uključivanja osoba u kockarske aktivnosti te ujedno mogu utjecati i na njihovu učestalost.

5. Ciljevi i istraživačka pitanja

5.1. Ciljevi istraživanja

Kao što je već ranije navedeno, ovaj je rad dio šireg podprojekta „Roditeljska percepcija kockanja mladih“ koji se od 2010. godine provodi na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu u Zagrebu u sklopu projekta „Kockanje mladih u Hrvatskoj“. Projekt se provodi uz financijsku i organizacijsku podršku Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske, Agencije za odgoj i obrazovanje te Hrvatske Lutrije, a ovo je istraživanje financirano iz potpora istraživanjima Sveučilišta u Zagrebu. Rad obuhvaća segment kojemu je primarni cilj steći uvid u stavove očeva prema kockanju, istražiti učestalost njihovog kockanja i prevalenciju psihosocijalnih problema povezanih s kockanjem.

Dodatni su ciljevi istraživanja vezani uz ispitivanje razlika u stavovima, učestalosti kockanja i problemima povezanim s kockanjem između mlađih i starijih očeva te razlika u navedenim obilježjima s obzirom na probleme povezane s kockanjem.

5.2. Istraživačka pitanja

1. Kakvi su stavovi očeva prema kockanju, te postoje li razlike u njihovim stavovima s obzirom na dob?
2. Koliko često očevi kockaju, koje igre, te postoje li razlike u učestalosti kockanja s obzirom na dob?
3. U kojoj mjeri su očevi razvili psihosocijalne probleme povezane s kockanjem, te postoje li razlike u razvijenim problemima s obzirom na dob?
4. Postoje li razlike u stavovima prema kockanju kao i u učestalosti kockanja između očeva koji jesu i koji nisu razvili probleme povezane s kockanjem?

5.3. Hipoteze istraživanja

H1: Očevi imaju relativno negativne stavove prema kockanju, a stariji očevi negativnije od mlađih.

H2: Očevi imaju iskustvo igranja igara na sreću, a najčešće se klade na sportske rezultate, pri čemu se mlađi očevi kockaju češće od starijih.

H3: Očekuje se da je između 2-3% očeva razvilo ozbiljne probleme povezane s kockanjem, odnosno da su vjerojatni patološki kockari, te da su mlađi očevi u većoj mjeri razvili probleme u odnosu na starije.

H4: Očevi koji su razvili probleme povezane s kockanjem imat će pozitivne stavove prema kockanju te učestalije kockaju, posebno igre s visokim adiktivnim potencijalom.

6. Metodologija

6.1. Uzorak sudionika

Istraživanje je provedeno na probabilitističkom uzorku od ukupno 283 muške osobe, odnosno na očevima srednjoškolaca s područja gradova Zagreb i Split. Od ukupnog uzorka, 56,2% očeva je bilo s područja Zagreba (N=159), a njih 43,8% s područja Splita (N=124). Raspon dobi sudionika kreće se između 30 i 67 godina, s prosječnom dobi od $M_{dob}=47,50$ godina ($SD_{dob}=5,736$). Sudionici se razlikuju po stručnoj spremi pa tako njih 3,2% ima završenu osnovnu školu (N=9), 69% je srednje stručne spreme (N=194), 23,1% je završilo višu školu ili fakultet (N=65), a njih 4,6% ima završen magisterij ili doktorat znanosti (N=13). Kod sudionika se ispitivao i radni status te je 2,1% očeva izjavilo da su roditelji kod kuće (N=6), 4,6% ih je nezaposleno ili traže posao (N=13), 74,6% je zaposleno (N=211), 4,6% je povremeno zaposleno (N=8), 14,8% očeva su umirovljenici (N=42), a 1,1% se navode pod drugo (N=3). Od sociodemografskih podataka ispitivan je i bračni/partnerski status pa je tako 89,4% sudionika oženjeno (N=253), 3,2% živi u izvanbračnoj zajednici (N=9), 3,5% ih je rastavljeno (N=10), 2,1% su udovci (N=6), 1,1% je u vezi, ali im partner/ica ne živi u kućanstvu (N=3), a 0,7% sudionika navode da su samci (N=2).

Tablica 1. Opis uzorka prema osnovnim sociodemografskim obilježjima (N = 283)

Grad %	Zagreb 56,2%			Split 43,8%		
Stručna sprema %	Osnovna škola 3,2%	Srednja škola 69,0%	Viša škola ili fakultet 23,1%	Magisterij ili doktorat znanosti 4,6%		
Radni status %	Roditelj kod kuće 2,1%	Nezaposlen – traži posao 4,6%	Povremeno zaposlen 2,6%	Zaposlen 74,6	Umirovljenik 14,8%	Drugo 1,1%
Bračni/partnerski status %	Oženjen 89,45	Izvanbračna zajednica 3,2%	Rastavljen 3,5%	Udovac 2,1%	U vezi, ali partner/ica ne živi u kućanstvu 1,1%	Samac 0,7%

6.2. Instrumentarij

Budući da su ciljevi istraživanja stjecanje uvida u stavove očeva prema kockanju, učestalost kockanja očeva, prevalenciju psihosocijalnih problema povezanih s kockanjem očeva te ispitivanje razlika između stavova prema kockanju, učestalosti kockanja i razvoja štetnih psihosocijalnih posljedica između mlađih i starijih očeva, za provedbu ovog istraživanja korištena je baterija od nekoliko instrumenata (Tablica 2).

Tablica 2. Prikaz instrumentarija korištenog u istraživanju

INSTRUMENT	KONSTRUKT
1. Upitnik o općim i sociodemografskim podacima	
2. Skala stavova o kockanju	Stavovi prema kockanju
3. Upitnik aktivnosti kockanja	Učestalost kockanja
4. Upitnik South Oaks Gambling Screen (SOGS)	Problematično kockanje

1. Upitnik o općim i socio-demografskim podacima

Opća i socio-demografska obilježja očeva koja su ispitivana u ovom istraživanju su: spol roditelja, godine života, najviša završena stručna sprema, grad/mjesto u kojem žive, broj djece, radni i bračni status, ukupna mjesečna primanja, broj članova kućanstva te percepcija životnog standarda i kvalitete života kućanstva.

2. Skala stavova o kockanju

Instrument Skala stavova o kockanju (Jelić, Huić i Dinić, 2013) obuhvaća 23 tvrdnje, tj. 12 negativnih tvrdnji i 11 pozitivnih tvrdnji o kockanju. Tvrdnje se boduju na Likertovoj skali od 1 do 5, pri čemu 1 označava „uopće se ne slažem“, a 5 „u potpunosti se slažem“, a ukupan rezultat ukazuje na pozitivan stav prema kockanju. Neki od primjera tvrdnji su: „Kockanje je bacanje novaca“, „Veoma me privlači kockanje“, „Kockanje se isplati“. Iz navedenog se primjećuje da negativne tvrdnje treba obrnuto bodovati. Skala ima jednofaktorsku strukturu i izrazito visoku pouzdanost tipa unutarne konzistencije.

3. Upitnik aktivnosti kockanja

Za potrebe ovog istraživanja korištena je modificirana i skraćena verzija Upitnika aktivnosti kockanja (Ricijaš i sur., 2011). Upitnikom se sudionike ispitalo jesu li ikada bili uključeni u navedene igre na sreću: loto igre, jednokratne srećke/strugalice, sportsko klađenje, igre na automatima, rulet u casinu i kartanje za novac. Te su se igre na sreću istraživanjima pokazale kao najzastupljenije u Hrvatskoj. Upitnikom se također ispitala i učestalost kockanja pa su tako sudionici mogli označiti da nikada nisu igrali navedene igre, da su ih igrali jedanput mjesečno ili manje, par puta godišnje, jedanput do dvaput mjesečno, jedanput tjedno, par puta tjedno te svakodnevno.

4. Upitnik South Oaks Gambling Screen (SOGS)

SOGS upitnik, najkorišteniji instrument u svijetu za mjerenje problematičnog kockanja, razvili su Henry Lesieur i Sheila Blume 1987. godine na Long Islandu, New York. Instrument su razvili koristeći kriterijske grupe bolničkih pacijenata ovisnika o psihoaktivnim tvarima i članova Anonimnih kockara (Gamblers Anonymous) (Cox, Enns i Michaud, 2004) te je originalno bio namijenjen procjeni patološkog kockanja u kliničkim uvjetima. Primjena SOGS upitnika tijekom godina se proširila te je upitnik preveden na brojne jezike i korišten u populacijskim studijama i u kliničkom kontekstu (Rukavina, 2016). Instrument se sastoji od 20 čestica koje služe za trijažu patološkog kockanja, a i optimalno razgraničavaju dijagnosticirane patološke kockare od nepatoloških kockara (Rukavina, 2016). Upitnik pitanjima obuhvaća utjecaj kockanja na različitim dimenzijama, uključujući emocionalnu, obiteljsku/socijalnu, okupacijsku/edukacijsku i financijsku jer uključuje pitanja o, primjerice, posuđivanju novca za kockanje, konfliktima s obitelji ili prijateljima, skrivanju dokaza o kockanju i osjećaju krivnje zbog kockanja (Lesieur i Blume, 1987). Pitanja se temelje na DSM-III i DSM-III-R kriterijima za dijagnozu patološkog kockanja (Battersby i sur., 2002) na koja se odgovara s „Ne“ ili „Da“, a neka od njih su: „Jeste li se ikada kockali ili kladili više nego što ste namjeravali?“, „Jeste li ikada izostali s posla ili škole ili drugih obaveza zbog kockanja/klađenja?“ i slično. I ovaj instrument ima visoku pouzdanost tipa unutarnje konzistencije. Raspon bodova upitnika je od 0 do 20 te se svaki odgovor „Da“ boduje kao jedan bod. Postignutim rezultatom se osobe svrstavaju u jednu od 3 grupe: nepostojanje problema povezanih s kockanjem, postojanje nekih problema s kockanjem i vjerojatno

patološko kockanje. Većina se autora slaže da bodovi od 5 pa nadalje označavaju „vjerojatno patološko kockanje“, a da 0 predstavlja „nepostojanje problema povezanih s kockanjem.

6.3. Način provođenja istraživanja

Istraživanje je provedeno 2016. godine u slučajno odabranim srednjim školama u Zagrebu i Splitu, a proveli su ga stručnjaci i educirani studenti s Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta te stručnjaci suradnici. Istraživanje je provedeno u razredima, tj. na roditeljskim sastancima na kojima su prisustvovali roditelji učenika koji su prethodno također sudjelovali u istraživanju. Za provedbu ovog istraživanja korištena je metoda samoiskaza po principu „papir-olovka“ te je za ispunjavanje upitnika bilo predviđeno vrijeme u trajanju od oko 25 minuta. Sudionike se prethodno upoznao s time da je sudjelovanje u istraživanju u potpunosti dobrovoljno i anonimno te da će se podaci dobiveni istraživanjem analizirati skupno, na razini škola i gradova. Sudionici su usmenim pristankom prihvatili sudjelovati u istraživanju, a mogli su odustati u bilo kojem trenutku prilikom ispunjavanja upitnika. Upitnici su se nekim od očeva koji nisu došli na roditeljski sastanak u školu dostavili putem njihovih supruga/partnerica ili članova obitelji koju su bili prisutni. Razlog tomu je pokušaj obuhvaćanja što većeg uzorka u istraživanju.

6.4. Statističke metode obrade podataka

U svrhu ostvarivanja postavljenih ciljeva ovog istraživanja i provjere postavljenih hipoteza koristile su se sljedeće statističke metode i analize:

- 1. Metode deskriptivne statistike** – za opisivanje uzorka, stavova, učestalosti kockanja i prevalencije problema povezanih s kockanjem.
- 2. T-test za nezavisne uzorke** – za ispitivanje razlika u stavovima prema kockanju s obzirom na razvoj problema povezanih s kockanjem.
- 3. Hi-kvadrat test** – za ispitivanje razlika u problemima povezanim s kockanjem s obzirom na dob očeva.

- 4. Mann-Whitneyev test** – za ispitivanje razlika u učestalosti kockanja s obzirom na dob sudionika i razvijenost problema povezanih s kockanjem.

7. Rezultati i rasprava

7.1. Stavovi očeva prema igranju igara na sreću

U Hrvatskoj nedostaje sustavnih istraživanja stavova populacije prema igranju igara na sreću, a s obzirom na ranije navedena istraživanja koja pokazuju da se muški spol povezuje s pozitivnijim stavovima prema kockanju, očevi srednjoškolaca su zanimljiv uzorak za istraživanje ovog područja.

Frekvencije odgovora na svim tvrdnjama Skale stavova prikazane su u Tablici 3. Sukladno dobivenim rezultatima zaključuje se da postavljena hipotezaprema kojoj očevi imaju pozitivnije stavove prema kockanju nije potvrđena. Naime, rezultati na primijenjenoj Skali stavova prema kockanju pokazali su relativno negativne stavove očeva prema kockanju. Primjerice, s tvrdnjom „Večer u kockarnici primjer je dobrog večernjeg izlaska“ ne slaže se čak 95,8% sudionika (N=269). Najnegativniji stavovi prema kockanju pokazali su se i kod sljedećih tvrdnji: „Kockanje je porok koji često dovodi do velikih dugova“ s kojom se složilo 93,6% (N=264) sudionika, „Kockanje je ovisnost“ s kojom se složilo 92,8% sudionika (N=259), „Kockanje je jedna od najtežih ovisnosti koja uništava i samog kockara i njegovu obitelj“ s kojom se složilo 90,4% sudionika (N=254), a s tvrdnjom da je „Odlazak u kladionicu jedan od najboljih načina provođenja slobodnog vremena“ nije se složilo 90,4% sudionika (N=255). Čak 60,4% sudionika se složilo s tvrdnjom da „Kockanje treba zabraniti“. Usporedimo li te podatke s podacima Orforda i sur. (2009) u Ujedinjenom Kraljevstvu, vidimo da su u oba istraživanja prevladali negativniji stavovi prema kockanju, ali je unatoč tome većina sudionika u njihovom istraživanju bila protiv zabrane kockanja.

Negativniji stavovi populacije prema kockanju dobiveni su u većini inozemnih istraživanja (Orford i sur., 2009; Salonen i sur., 2014). Stavovi javnosti prema legaliziranom kockanju u nekim istraživanjima ukazuju na odstupanje kockarske industrije od javne politike na način da su njene negativne strane ipak nadjačale one pozitivne pa iz toga i proizlaze negativniji stavovi prema kockanju (Smith i sur., 2011). Nadalje, neka inozemna istraživanja unatoč porastu stope prevalencije kockanja i dalje odražavaju određenu stabilnost u stavovima prema kockanju, ali s mogućnošću porasta negativnih stavova kroz vrijeme (Volberg, 2001; prema Salonen i sur, 2014).

Također, treba imati na umu zaključak nekih prethodno navedenih istraživanja koja su pokazala da osobe koje su više uključene u kockarske aktivnosti i time pokazuju i veće psihosocijalne probleme povezane s kockanjem samim tim iskustvom imaju negativnije stavove prema kockanju. Orford i sur. (2009) navode kako negativniji stavovi prema kockanju od strane onih koji učestalije kockaju nastupaju kao rezultat promjene percepcije kockanja na način da ga vide kao izvor stresa i negativnih posljedica u životu. Nadalje, kako navodi Kockarska komisija Velike Britanije (2017), negativni stavovi prema kockanju mogu se povezati sa zabrinutošću osoba koje kockaju oko pravednosti odredbi i uvjeta kockanja te mogućnosti pobjede koju im nudi kockarska industrija.

Najpozitivniji stavovi prema kockanju očitovali su se kod sljedeće dvije tvrdnje: „Kockari znaju uživati u životu“ s kojom se složilo čak 85,4% očeva (N=239), anjih 81,9% (N=231) nije se složilo s tvrdnjom da je „Kockanje štetna aktivnost“. Ti se rezultati mogu objasniti postojanjem određenih vjerovanja o kockanju i kockarima u društvu u smislu da kockari uživaju u životu i znaju kako se zabaviti te da je kockanje dobra razbribriga i zarada. Također, ovakvi rezultati su u skladu s tvrdnjom Hanssa i suradnika (2014) prema kojoj ljudi obično imaju podijeljene stavove prema kockanju, tj. s jedne strane smatraju da je kockanje porok koji ima razne štetne posljedice, a s druge strane je zabavna aktivnost za slobodno vrijeme.

Tablica 3. Deskriptivni prikaz apsolutnih i relativnih frekvencija odgovora (%) na Skali stavova prema kockanju (N = 283)

	1	2	3	4	5
1. Večer u kockarnici primjer je dobrog večernjeg izlaska.	92,2%	3,6%	2,1%	0,4%	1,8%
2. Kockanje je ovisnost.	3,6%	2,2%	1,4%	5,0%	87,8%
3. Kockanje je zabavan način zarađivanja.	75,7%	9,3%	6,4%	3,6%	5,0%
4. Kockanje je štetna aktivnost.	75,2%	6,7%	1,4%	3,5%	13,1%
5. Kockari znaju uživati u životu.	3,6%	2,5%	8,6%	11,1%	74,3%
6. Kockanje treba zabraniti.	12,9%	7,1%	19,6%	15,4%	45,0%
7. Veoma me privlači kockanje.	83,6%	5,7%	5,3%	1,4%	3,9%
8. Kockanje je porok koji često dovodi do velikih dugova.	3,5%	0,4%	2,5%	6,4%	87,2%
9. Kockanje uči krivim vrijednostima.	6,4%	1,8%	4,3%	5,3%	82,3%

10. Odlazak u kockarnice je čisti gubitak vremena.	4,6%	3,2%	7,5%	10,0%	74,6%
11. Kockanje se isplati.	85,1%	2,5%	5,0%	2,8%	4,6%
12. U kockanje se upuštaju ljudi slabog karaktera.	6,8%	8,9%	24,9%	20,3%	39,1%
13. Kockanje je bezazlena avantura.	63,5%	7,8%	7,8%	6,4%	14,5%
14. Kockanje je bacanje novca.	7,2%	2,2%	5,0%	7,9%	77,8%
15. Odlazak u kladionicu jedan je od najboljih načina provođenja slobodnog vremena.	87,9%	2,5%	2,5%	1,8%	5,3%
16. Kockanje je jedna od najtežih ovisnosti koja uništava i samog kockara i njegovu obitelj.	2,8%	2,8%	3,9%	10,3%	80,1%
17. Kockanje je najzabavnija aktivnost na svijetu.	84,4%	3,2%	8,2%	0,7%	3,5%
18. Kladjenje odvodi u propast.	3,9%	3,2%	7,5%	12,1%	73,3%
19. Kockanje je lak i brz izvor velike zarade.	78,3%	6,8%	9,3%	2,1%	3,6%
20. Kockanje vodi bavljenju kriminalom.	6,0%	4,3%	19,6%	21,4%	48,8%
21. Kockanje pruža vrhunski užitak.	70,8%	10,3%	13,2%	3,2%	2,5%
22. Kockanjem se uglavnom „upada“ u probleme.	3,2%	3,9%	7,8%	12,8%	72,2%
23. Kockanje nije velik rizik.	78,3%	10,0%	5,0%	2,1%	4,6%

Legenda: 1 – uopće se ne slažem, 2 – donekle se ne slažem, 3 – niti se slažem niti se ne slažem, 4 – donekle se slažem, 5 – u potpunosti se slažem

Izračunata je i aritmetička sredina prosječnog rezultata na Skali stavova prema kockanju te ona iznosi $M=1,80$, dok je standardna devijacija $SD=0,42$ (Tablica 4.), pri čemu su naravno obrnuto formulirane tvrdnje rekodirane, na način da veći rezultat uvijek predstavlja pozitivniji stav prema kockanju. Ovim rezultatom također je potvrđena tendencija prema generalno negativnom stavu očeva prema kockanju.

Tablica 4. Deskriptivni prikaz prosječnog rezultata na stavu prema kockanju

	N	Min.	Max.	M	SD
PROSJEČAN STAV	282	1,17	3,26	1,80	0,42

Legenda: Min. – najmanji rezultat, Max. – najveći rezultat, M – aritmetička sredina, SD – standardna devijacija

Uzorak je nadalje podijeljen u dvije skupine, mlađe (30-46 g.) i starije (47-67 g.) očeve te je primijenjen T-test za nezavisne uzorke kako bi se utvrdilo postoje li određene razlike u stavu prema kockanju s obzirom na dob sudionika. Rezultati T-testa prikazani su u Tablici 5.

Aritmetička sredina prosječnog rezultata na stavu prema kockanju kod uzorka mlađih očeva na iznosi $M=1,76$ ($SD=0,39$), dok kod starijih očeva iznosi $M=1,82$, ($SD=0,42$). T-test nije se pokazao značajnim ($t=-1,305$, $p>.050$) čime se zaključuje da među očevima ne postoje razlike u stavu prema kockanju s obzirom na dob. Taj rezultat nije u skladu s nekim inozemnim istraživanjima koja su pokazala da pozitivnije stavove prema kockanju imaju osobe mlađe dobi u odnosu na starije (Smith i sur., 2011; Kockarska Komisija Velike Britanije, 2017). Salonen i sur. (2014) osim mlađe dobi, pozitivnije stavove prema kockanju vezuju i uz muški spol, veći osobni dohodak i problematično konzumiranje alkohola.

Ovi su podaci, međutim, u skladu s ranijim hrvatskim istraživanjem Glavak Tkalić i Miletić (2012) kojim nisu pronađene razlike u stavovima prema kockanju s obzirom na dob.

Tablica 5. Razlike u stavovima prema kockanju između mlađih i starijih očeva (T-test za nezavisne uzorke)

		N	M	SD	t	P
PROSJEČAN STAV	Mlađi očevi (30-46)	126	1,76	0,39	-1,305	>.050
	Stariji očevi (47-67)	150	1,82	0,42		

7.2. Učestalost kockanja očeva

Razlog usmjeravanja ovog istraživanja na očeve, odnosno sudionike muškog spola, je već ranije naveden zaključak mnogih istraživanja da muškarci igraju više igara u odnosu na žene te da kockaju učestalije. Također, u Hrvatskoj nedostaje istraživanja o učestalosti kockanja populacije. Za te potrebe u instrumentarij je uključena i modificirana i skraćena verzija Upitnika aktivnosti kockanja kojim se ispitala učestalost kockanja određenih igara na sreću koje su se istraživanjima pokazale kao najzastupljenije u Hrvatskoj. Rezultati, prikazani u Tablici 6., su pokazali da niti na jednoj od navedenih igara na sreću sudionici nisu odgovorili da svakodnevno igraju. Najučestalije igranje, par puta tjedno, primjećuje se samo kod sportskog klađenja (3,5% sudionika, $N=10$). Jedanput tjedno najviše se igraju loto igre (6,7% sudionika, $N=19$) i sportsko klađenje (1,4% sudionika, $N=4$), a loto igre najviše su zastupljene i u igranju jedanput do dvaput mjesečno i to ih igra 8,2% sudionika ($N=23$). Najmanje zastupljene igre na sreću kod kojih je najviše sudionika navelo da ih nikada ne igraju su: rulet

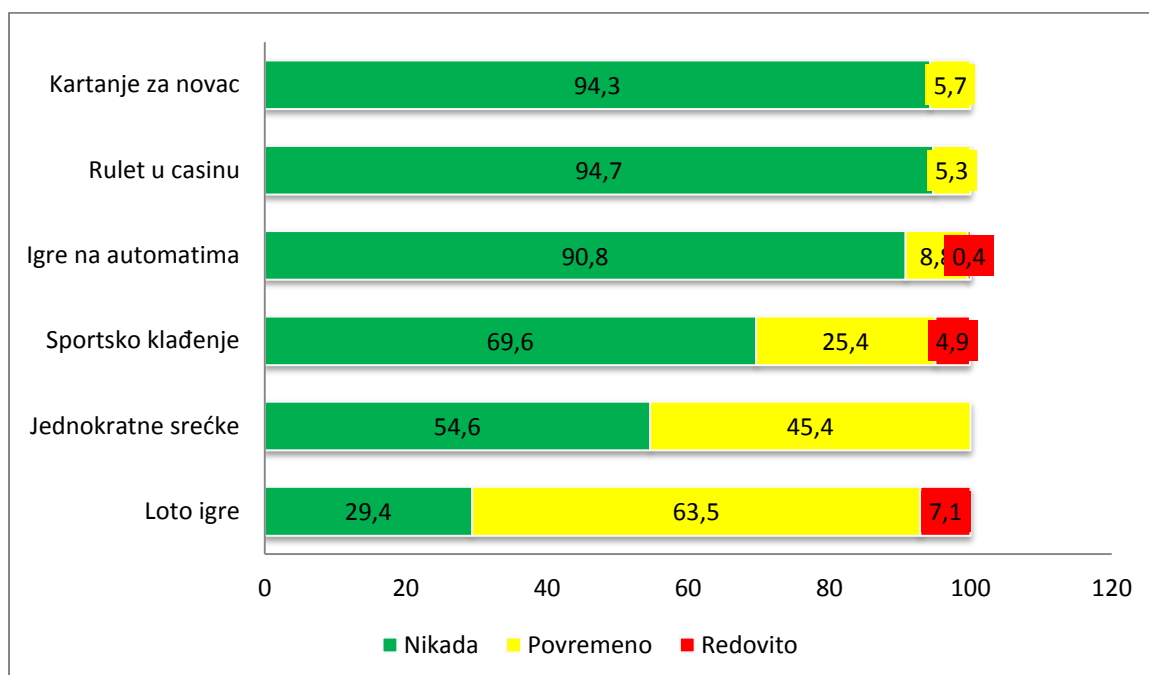
u casinu (94,7%, N=268), kartanje za novac s prijateljima/u društvu (94,3%, N=267) te igre na automatima (90,8%, N=257).

Tablica 6. Deskriptivni prikaz učestalosti kockanja očeva – frekvencije odgovora (%)
(N = 283)

	NIKADA	1 x godišnje ili manje	Par puta godišnje	1-2 x mjesečno	1 x tjedno	Par puta tjedno	Svakodne vno
Loto igre (Lotto 6/45, EuroJackpot i sl.)	29,4%	30,5%	24,8%	8,2%	6,7%	0,4%	0%
Jednokratne srećke/strugalice	54,6%	33,0%	12,1%	0,4%	0%	0%	0%
Sportsko klađenje	69,6%	9,2%	12,0%	4,2%	1,4%	3,5%	0%
Igre na automatima	90,8%	6,7%	1,8%	0,4%	0,4%	0%	0%
Rulet u casinu	94,7%	5,3%	0%	0%	0%	0%	0%
Kartanje za novac (kod kuće, u društvu)	94,3%	4,2%	1,1%	0,4%	0%	0%	0%

Ti su podaci u skladu s istraživanjima koja su pokazala da su od igara na sreću najzastupljeniji loto/lutrijske igre te sportsko klađenje (Wardle i sur., 2014; The Public Health Agency of Sweden, 2014; Glavak Tkalić i Miletić, 2012). Također, ti rezultati potvrđuju hipotezu da očevi imaju iskustva u igranju igara na sreću te da se u najvećoj mjeri klade na sportske rezultate. To ne iznenađuje, uzmemo li u obzir prethodno navedeni trend porasta broja priređivača igara na sreću u Hrvatskoj, a u najvećoj se mjeri radi upravo o sportskim kladionicama (Ricijaš i sur., 2016).

Kako bi se u uzorku detaljnije istražila učestalost igranja igara na sreću, odgovori od 6 stupnjeva (od *nikada* do *svakodnevno*) su kategorizirani u tri skupine: (1) nikada, (2) povremeno (*jednom godišnje*, *par puta godišnje* i *jednom do dvaput mjesečno*) i (3) redovito (*jednom tjedno*, *par puta tjedno* i *svakodnevno*) te su grafički prikazani na Slici 2. Očekivano, najzastupljenija igra na sreću je loto te ju redovito igra 7,1% očeva (N=20), a nakon nje sportsko klađenje koje redovito igra 4,9% očeva (N=14). Kod povremenog igranja najzastupljeniji su loto (63,5%, N=179) i srećke (45,4%, N=128).

Slika 2. Grafički prikaz kategorizacije učestalosti sudjelovanja očeva u igrama na sreću (%)

Prikazani rezultati potvrđuju postavljenu hipotezu o iskustvu očeva u igranju igara na sreću, iako se kod većine očeva ne radi se o redovitom igranju.

Nadalje, kako bi se ispitale moguće razlike u učestalosti kockanja s obzirom na dob, proveden je Mann-Whitneyev U-test kako bi se ispitale razlike u učestalosti igranja svih navedenih igara na sreću između oba uzorka (Tablica 7.). Mann-Whitneyev U-test se pokazao značajnim samo kod sportskog klađenja ($p=0,009$) na način da se mlađi očevi učestalije klade u odnosu na starije.

Tablica 7. Razlike u učestalosti kockanja očeva s obzirom na dob – Mann-Whitneyev U test

		N	Rang	MW U	Z	P
Loto igre	Mlađi	126	135,60	9084,000	-0,478	>.050
	Stariji	149	140,03			
Srećke	Mlađi	125	140,98	9002,500	-0,635	>.050
	Stariji	150	135,52			
Sportsko klađenje	Mlađi	126	149,71	8037,500	-2,631	<.010
	Stariji	150	129,08			
Igre na automatima	Mlađi	126	137,77	9358,500	-0,274	>.050
	Stariji	150	139,11			
Rulet u casinu	Mlađi	126	136,48	9195,000	-0,983	>.050
	Stariji	150	140,20			
Kartanje za novac	Mlađi	126	137,04	9265,500	-0,690	>.050
	Stariji	150	139,73			

Legenda: Mlađi očevi (30-46), Stariji očevi (47-67), MW U=rezultati Mann-Whitneyevog testa, p=značajnost razlike

S obzirom na današnju sve veću učestalost i popularnost Internet klađenja, takav se rezultat može objasniti češćim korištenjem i boljim poznavanjem računala i Interneta od strane očeva mlađe dobi, u odnosu na očeve starije dobi. Tako McBride i Derevensky (2009) pronalaze da sudionici u dobi između 25-54 godine čine većinu onih koji izjavljuju o kockanju na Internetu, a autori to objašnjavaju i njihovom navikom korištenja računala i za druge aspekte u životu poput posla. Također, očevi mlađih generacija odrastali su okruženi nešto većim brojem sportskih kladionica u odnosu na starije generacije te im je sudjelovanje u takvim igrama na sreću puno bliže i normalnije. Još jedno moguće objašnjenje je i veće i duže iskustvo očeva starije dobi s gubicima u sportskom klađenju i nekim problemima povezanim s igranjem tih igara na sreću, što je posljedično moglo utjecati na njihovu slabiju uključenost u aktivnosti sportskog klađenja u starijoj dobi.

7.3. Problemi povezani s kockanjem očeva

I u slučaju ispitivanja problema povezanih s kockanjem očevi čine dobar uzorak budući da su rezultati nekih ranije spomenutih istraživanja pokazali da je problematično kockanje dvaput češće kod muškaraca nego kod žena (Welte i sur., 2015). Nadalje, s obzirom na neka istraživanja problema povezanih s kockanjem u Europi, određena saznanja o povezanosti prilika za kockanje i incidencije problemskog kockanja u nekoj zajednici (Griffiths, 2003) te sve veću uporabu Interneta u igranju igara na sreću i sve veći broj priređivača igara na sreću, za očekivati je da je 2-3% očeva u uzorku razvilo ozbiljnije probleme povezane s kockanjem. Za ispitivanje problema povezanih s kockanjem očeva korišten je ranije opisani instrument South Oaks Gambling Screen (SOGS) te su frekvencije odgovora na sva njegova pitanja prikazane u Tablici 8. Za potrebe ovog istraživanja korištena je revidirana verzija SOGS upitnika i stoga su izbačena prva tri i zadnja dva pitanja iz originalnog upitnika koja se i inače ne boduju. Jedino pitanje koje je ostavljeno u upitniku, a koje se ne boduje glasi: „Jeste li se ikada prepirali s osobama s kojima živite oko toga kako upravljate novcem?“.

Tablica 8. Deskriptivni prikaz frekvencija odgovora (%) za sva pitanja iz instrumenta SOGS

	NE	DA
1. Koliko često ste se vraćali drugi dan kako bi pokušali vratiti novac izgubljen kockanjem/klađenjem?*	98,0%	2,0%
2. Jeste li ikada tvrdili da kockanjem dobivate novac, a da to nije bilo tako, odnosno da ste zapravo izgubili?*	96,7%	3,3%
3. Smatrate li da imate, ili da ste ikada imali, problem s klađenjem ili kockanjem?*	95,9%	4,1%
4. Jeste li se ikada kockali ili kladili više nego što ste namjerali?	91,9%	8,1%
5. Jesu li Vas ljudi kritizirali zbog kockanja/klađenja ili Vam rekli da imate problem, bez obzira jeste li se slagali s njima ili ne?	94,7%	5,3%
6. Jeste li se ikada osjećali loše zbog načina na koji kockate/kladite se, ili zbog onoga što vam se događalo dok kockate/kladite se?	91,4%	8,6%
7. Jeste li ikada osjećali da biste htjeli prestati s kockanjem/klađenjem, ali ste mislili da to ne možete učiniti?	95,5%	4,5%
8. Jeste li ikada skrivali listiće od klađenja, lutrije, novac od klađenja ili druge znakove klađenja ili kockanja od Vaše supruge/supružnika, djece ili drugih važnih osoba u Vašem životu?	96,3%	3,7%
9. Jeste li se ikada prepirali s osobama s kojima živite oko toga kako upravljate novcem?*	85,7%	14,3%
10. (Ako ste odgovorili s „da“ na pitanje broj 9) Jesu li prepirke oko novca ikada bile vezane uz Vaše kockanje/klađenje?	99,2%	0,8%
11. Jeste li ikada posudili novac od nekoga i potom ga niste vratili zbog kockanja/klađenja?	98,8%	1,2%
12. Jeste li ikada izostali s posla ili škole ili drugih obveza zbog kockanja/klađenja?	99,6%	0,4%
13. Ako ste posudili novac za kockanje ili vraćanje kockarskih dugova, od koga je to bilo?		
Od kućanstva	99,6%	0,4%
Od supruga/supružnice/partnerice	99,6%	0,4%
Od rođaka ili kumova	99,6%	0,4%
Od banke, kreditnih zadruga ili kompanija za zajmove	100%	0%

S kreditnih kartica	100%	0%
Od kamatara	99,6%	0,4%
Od novca kojeg ste imali u obveznicama, dionicama i sl.	100%	0%
Od novca nakon prodaje osobne ili obiteljske imovine	99,6%	0,4%
Od novca posuđenog s tekućeg računa (odlazak u minus)	100%	0%

Legenda: *U 1. pitanju „DA“ se odnosi na „povremeno (ali manje od polovice puta) kada sam izgubio“, većinu puta kada sam izgubio“ te „svaki put kada sam izgubio, u 2. pitanju „DA“ uključuje „da, manje od polovice puta kada sam gubio“ i „da, većinu vremena“, u 3. pitanju „DA“ znači „da“ i „da, ranije, ali ne danas“; **9. pitanje se ne boduje

Teorijski raspon mogućih postignutih bodova je između 0 i 20 bodova, dok je realni raspon bodova u ovom uzorku od 0 do 11. Rezultati provedenog instrumenta SOGS pokazali su da očevi generalno iskazuju nepostojanje problema povezanih s kockanjem. Najviše rezultate postigli su na česticama „Jeste li se ikada osjećali loše zbog načina na koji kockate/kladite se, ili zbog onoga što vam se događalo dok kockate/kladite se?“ gdje je 8,6% sudionika odgovorilo „DA“ i „Jeste li se ikada kockali ili kladili više nego što ste namjeravali?“ gdje je 8,1% sudionika odgovorilo „DA“. Aritmetička sredina ukupnog rezultata na instrumentu SOGS iznosi $M=0,44$, a standardna devijacija $SD=1,30$ (Tablica 9.).

Tablica 9. Deskriptivni prikaz ukupnog rezultata na instrumentu SOGS

	N	Min.	Max.	M	SD
SOGS UKUPNO	246	0	11	0,44	1,30

Legenda: N=apsolutni broj; Min.=najmanji rezultat; Max.=najveći rezultat; M=aritmetička sredina; SD=standardna devijacija

Kategorizacija problema povezanih s kockanjem prema instrumentu SOGS prikazana je u Tablici 10. Prema postignutim rezultatima, od ukupnog uzorka kod 81,7% očeva ne postoje problemi povezani s kockanjem, 16,7% očeva ima umjerenih problema povezanih s kockanjem, a kod 1,6% očeva je prisutno vjerojatno patološko kockanje čime djelomično možemo potvrditi postavljenu hipotezu da je 2-3% očeva razvilo ozbiljnije probleme

povezane s kockanjem. Ovaj je rezultat u skladu s nekim ranijim istraživanjima prema kojima je prevalencija patološkog kockanja u Europi između 0,15% i 3,5% (Stucki i Rhys-Middel, 2007).

Tablica 10. Kategorizacija problema povezanih s kockanjem prema instrumentu SOGS

	N	%
Nepostojanje problema	201	81,7%
Umjereni problemi	41	16,7%
Vjerojatno patološko kockanje	4	1,6%

Za potrebe testiranja određenih razlika između očeva s obzirom na probleme povezane s kockanjem, uzorak smo podijelili u dvije skupine: (1) oni koji nemaju nikakve probleme (N=201; 81,7%), (2) oni koji su u određenoj mjeri razvili probleme povezane s kockanjem (N=44; 16,3%), te je proveden T-test kako bi se utvrdile razlike u stavovima prema kockanju između ove dvije skupine (Tablica 11). Rezultati pokazuju kako ne postoje razlike u stavovima prema kockanju između onih koji imaju i koji nemaju probleme povezane s kockanjem ($t=-1,452$; $p>.050$), čime ne možemo potvrditi hipotezu o postojanju povezanosti između problema i stavova povezanih s kockanjem. Ovakav rezultat nije u skladu s nekim ranijim istraživanjima. Tako Orford i sur. (2009) provodeći ranije navedeni Upitnik prevalencije kockanja u Velikoj Britaniji među ostalim nalaze i da pozitivnije stavove prema kockanju pokazuju oni sudionici koji spadaju u skupinu igrača „u riziku“ od razvoja problema povezanih s kockanjem, a da se negativniji stavovi prema kockanju više vezuju uz problematične kockare. Osvrćući se prvenstveno na Internet kockanje, McCormack (2011) također nalazi negativnije stavove prema kockanju od strane onih identificiranih kao problematični kockari, što vidi kao njihovu negativnu reakciju prema kockanju jer ga smatraju uzrokom svojih problema. Razlike u stavovima prema kockanju s obzirom na razvijene probleme u kockanju potvrđuje i istraživanje Chiu i Storma (2009). Njihovi rezultati pokazuju da problematični kockari imaju pozitivnije stavove općenito prema kockanju, kao i prema lutrijskim igrama i igranju u kasinu, u odnosu na one u umjerenom i niskom riziku od razvoja problema i onih koji nemaju problema povezanih s kockanjem. Također su pronašli pozitivnije stavove problematičnih kockara i onih u umjerenom riziku od razvoja problema povezanih s kockanjem prema klađenju na konjske utrke, u odnosu na sudionike u niskom riziku i one koji nemaju problema povezanih s kockanjem.

Tablica 11. Razlike u stavovima prema kockanju s obzirom na razvijene probleme prema SOGS-u - T-test za nezavisne uzorke

	N	%	M	SD	T	P
NEMA PROBLEMA – SOGS	200	81,7	41,15	9,51	-1,452	>.050
IMA PROBLEMA – SOGS	45	18,3%	43,67	10,72		

Legenda: N=apsolutni broj; M=aritmetička sredina; SD=standardna devijacija; t=t omjer; p=značajnost

Nadalje, Mann-Whitneyevim U testom provjerili smo razlike u učestalosti kockanja očeva koji imaju i koji nemaju probleme povezane s kockanjem. Za očekivati je da očevi koji su razvili određene probleme i učestalije kockaju.

Tablica 12. Razlike u učestalosti kockanja između onih koji imaju i koji nemaju probleme povezane s kockanjem – Mann-Whitneyev U test

DA/NE PROBLEMI – SOGS	N	Rang	MW U	P	
Loto igre	NE	201	119,98	3814,500	>.050
	DA	44	136,81		
Jednokratne srećke	NE	201	120,58	3935,500	>.050
	DA	44	134,06		
Sportsko klađenje	NE	201	116,68	3152,500	<.001
	DA	45	153,96		
Automati	NE	201	120,16	3851,500	<.010
	DA	45	138,41		
Rulet u casinu	NE	201	122,01	4222,500	>.050
	DA	45	130,17		
Kartanje za novac	NE	201	122,12	4245,500	>.050
	DA	45	129,66		

Legenda: N=apsolutni broj; MW U=rezultati Mann-Whitneyevog U testa; p=značajnost

Rezultati (Tablica 12.) pokazuju značajne razlike u učestalosti igranja dviju igara na sreću: sportsko klađenje ($p < .001$) i igre na automatima ($p < .010$). Time zaključujemo da se očevi koji imaju neke probleme povezane s kockanjem češće klade i češće igraju igre na automatima. Takav rezultat potvrđuje saznanja iz prijašnjih istraživanja kojima se pokazalo da je igranje elektronskih automata za kockanje među najadiktivnijim igrama na sreću (Griffiths, 1993; prema McCormack, 2011), prvenstveno zbog kratkih intervala između uloga i isplate, iskustva skorog dobitka te nekorištenja vlastite prosudbe (Griffiths, 2010; prema Dodig, 2013) te je jedna od najčešćih igara koja se veže uz problematično kockanje. Binde (2011) je

analizirao nekoliko većih istraživanja prevalencije kockanja i problematičnog kockanja te, primjerice, u dva švedska istraživanja nalazi nisku povezanost između igranja igara na automatima i problematičnog kockanja. Nadodaje kako to ipak ne mora značiti da igre na automatima nisu štetne budući da se 70% svih poziva nacionalnoj liniji za pomoć problematičnim kockarima tiču upravo igara na automatima (Peluuri, 2006; prema Binde, 2011). U literaturi kockanja se često navodi da kod igrača koji kockaju putem Interneta, u ovom slučaju klađenje na sportske rezultate, postoje najveće šanse za razvoj ozbiljnih problema povezanih s kockanjem. I McCormack (2011) u svojem istraživanju nalazi pozitivnije stavove prema sportskom klađenju od strane sudionika koji imaju neke probleme povezane s kockanjem u odnosu na one koji nemaju, a osim toga njihove pozitivnije stavove nalazi i kod igranja pokera i klađenja na konjske utrke.

Ove rezultate treba povezati s činjenicom da su sportske kladionice u Hrvatskoj jako raširene, a budući da su sportovi, posebice nogomet, popularni kod nas i da priređivači igara na sreću u velikoj mjeri promoviraju sportsko klađenje, njegova popularnost i učestalost igranja ne začuđuju. Hing i sur. (2014) navode kako upravo problematični kockari u odnosu na druge skupine (umjereni rizik, niski rizik, nepostojanje problema) od svih sportskih televizijskih reklama najviše prate one vezane uz sportsko klađenje i da ujedno imaju i pozitivnije stavove prema takvim reklamama i promoviranjima. Autori navode zabrinutost zbog takvih rezultata budući da su neka prijašnja istraživanja pokazala kako se pozitivniji stavovi prema reklamama povezuju s većim odgovorom na njih, odnosno uključivanjem. Stoga ovi rezultati otvaraju i pitanje utjecaja promoviranja igara na sreću, posebice sportskog klađenja, na učestalost igranja i na probleme povezane s igranjem igara na sreću.

Također smo provjerili postoje li razlike u dobi između očeva koji imaju i koji nemaju probleme povezane s kockanjem te rezultati Hi-kvadrat testa nisu značajni ($\chi^2=1,516$; $p>0,050$). U skupini mlađih očeva 78,4% njih nema problema povezanih s kockanjem, dok u skupini starijih očeva 84,6% nema probleme povezane s kockanjem. Drugim riječima, 21,6% mlađih očeva i 15,4% starijih ima neke probleme povezane s kockanjem pri čemu ta razlika nije statistički značajna. Ovi rezultati nisu u skladu ranije navedenim istraživanjima prema kojima problemi povezani s problematičnim kockanjem opadaju s dobi (Gottfredson, 1994; prema Welte i sur., 2011; Ferris i sur., 1996; prema Lange, 2014).

8. Zaključak

Kockanje je dio povijesti mnogih civilizacija te je imalo ključnu ulogu i u nižim i u višim slojevima društva. Bilo da se radi o kockanju kao načinu zabave, bijegu od problema ili jednostavno putu k novčanom dobitku, kockanje je uvijek bilo tu i uvijek će biti. Neka društva više odobravaju kockanje te ga vide kao zanimljivu i opuštajuću aktivnost za slobodno vrijeme, a neka ga vide prvenstveno kao porok kojeg treba isključivo zabraniti. O kakvim god da se društvima radilo i kakve god percepcije postojale o kockanju, činjenica je da za određen dio ljudi kockanje postaje ozbiljan problem koji se proširuje na sva područja života. Upravo iz tog razloga, a i nedovoljnog broja istraživanja na temu kockanja u Hrvatskoj, nastaje zanimanje za pisanje ovog rada.

Nadalje, ovaj je rad usmjeren prvenstveno na očeve i njihova iskustva i stavove prema igrama na sreću jer se mnogim istraživanjima potvrdila veća uključenost muškaraca u kockarskim aktivnostima u odnosu na žene (Welte i sur., 2004; Shinogle i sur., 2011; Glavak Tkalić i Miletić, 2012; Wardle i sur., 2014; Welte i sur., 2015), a stavovi predstavljaju jedan od glavnih motivatora i prediktora ljudskog ponašanja u svim životnim područjima pa tako i u kockanju.

U istraživanju na kojem se temelji ovaj rad glavni su ciljevi bili ispitivanje stavova očeva prema igrama na sreću kao i ispitivanje njihove učestalosti u igranju igara na sreću. Rezultati su pokazali da kod očeva prevladavaju negativni stavovi prema igranju igara na sreću čime je potvrđena prva hipoteza, s time da nije postojala statistički značajna razlika u stavovima prema kockanju s obzirom na dob očeva. Ipak, rezultati odražavaju i podijeljene stavove prema kockanju budući da je na nekim tvrdnjama prevladao pozitivan stav.

Rezultati također potvrđuju hipotezu da očevi imaju iskustvo u igranju igara na sreću te da najviše sudjeluju u klađenju na sportske rezultate, a statistički značajna razlika između mlađih i starijih očeva pronađena je samo kod sportskog klađenja gdje su mlađi očevi u većoj mjeri igrali navedenu igru od starijih. Također, u većini slučajeva se nije radilo o redovitom igranju igara na sreću.

Osim tih ciljeva, zanimljivo je bilo i istražiti postoje li kod očeva problemi povezani s kockanjem te je uvedena nova kategorizacija rezultata SOGS upitnika na one očeve koji imaju i na one koji nemaju problema povezanih s kockanjem. Rezultati su pokazali da očevi u većoj mjeri nemaju problema povezanih s kockanjem, a hipoteza da se u 2-3% slučajeva radi o vjerojatnom patološkom kockanju je djelomično potvrđena. U ovom je istraživanju 1,6% sudionika prema SOGS-u identificirano kao vjerojatni patološki kockari, a taj je udio u skladu s nekim ranije provedenim istraživanjima u SAD-u, Kanadi i Europi (Stucki i Rhys-Middel, 2007; Griffiths, 2009).

Nadalje, djelomično je potvrđena hipotezu prema kojoj očevi koji su razvili probleme s kockanjem imaju pozitivnije stavove prema kockanju i učestalije kockaju, posebno igre s visokim adiktivnim potencijalom. Primijenjenim testovima nije dobivena statistički značajna razlika u stavovima prema kockanju, ali su rezultati pokazali da se očevi koji imaju neke probleme povezane s kockanjem češće klade i češće igraju igre na automatima, a to su upravo igre s visokim adiktivnim potencijalom.

Ovo je istraživanje od značajno, ne samo zbog svojih rezultata koji su korisni istraživačima i stručnjacima iz područja ovisnosti o kockanju, već i zbog toga što predstavlja poticaj za neka daljnja istraživanja u ovom području u Hrvatskoj jer ih bez sumnje nema dovoljno. Nadalje, ovo je istraživanje provedeno na populaciji odraslih u Hrvatskoj o kojoj nema puno podataka vezanih uz kockanje.

Zaključno, važno je napomenuti da se kockanju u Hrvatskoj nedvojbeno treba posvetiti u većoj mjeri jer smo svjedoci sve većeg širenja kockarske industrije i kod nas te posljedice koje to može imati na društvo u cjelini ne smijemo prepustiti slučaju.

9. Literatura

1. Abbott, M. W., Romild, U., Volberg, R. A. (2014). Gambling and problem gambling in Sweden: Changes between 1998 and 2009. *Journal of Gambling Studies*, 30, 985–999.
2. Addictions and Lifestyles in Contemporary Europe – Reframing Addictions Project (2013). Gambling: two sides of the same coin. <http://www.alicerap.eu/>
3. Ajzen I. (1991). The theory of planned behavior. *Organ Behav Hum Decis Process*, 50, 179–211.
4. Američka psihijatrijska udruga (2013). Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje, peto izdanje, međunarodna verzija. Jastrebarsko: Naklada Slap.
5. Aronson, E., Wilson, T. D., Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
6. Bakken, I. J., Gotestam, K. G., Grawe, R. W., Wenzel, H. G., Øren, A. (2009). Gambling behavior and gambling problems in Norway 2007. *Scandinavian Journal of Psychology*, 50, 333–339.
7. Barbaranelli, C. (2010). Prevalence and Correlates of Problem Gambling in Italy. 8th European Conference on Gambling Studies and Policy Issues, September 14-17, 2010.
8. Battersby, M. W., Thomas, L. J., Tolchard, B., Esterman, A. (2002). The South Oaks Gambling Screen: A Review with Reference to Australian Use. *Journal of Gambling Studies*, 18(3), 257-271.
9. Berater, W., Haase, H., Puhe, H. (2011). Spielen mit und um Geld in Deutschland. TNS Emnid. <https://awi-info.de/userupload/files/emnid-studie-2011-ergebnisse.pdf>
10. Bind, P. (2011). What are the most harmful forms of gambling? Analyzing problem gambling prevalence surveys. Center for Public Sector Research University of Gothenburg, Working Paper 12, 3-27.
11. Blaszczynski, A., Nower, L. (2008). Differences in attitudes toward money between subgroups of gamblers: Implications for smart card technologies and an exploration of the Tool and Drug Theories of Money in gambling. The University of Sidney.
12. Bloch, H. A. (1951): The Sociology of Gambling. *American Journal of Sociology*, 57(3), 215-221.
13. Bonke, J., Borregaard, K. (2006). The Prevalence and Heterogeneity of At-Risk and Pathological Gamblers - The Danish Case (Working Paper 15: 2006). Danish National

Institute of Social Research. <https://en.sfi.dk/publications/the-prevalance-and-heterogeneity-of-at-risk-and-pathodological-gamblers-5719/>

14. Breen, R., Zuckerman, M. (1999). Chasing in gambling behavior: Personality and cognitive determinants. *Personality and Individual Difference*, 27, 1097–1111.
15. Calado, F., Griffiths, M. D. (2016). Problem gambling worldwide: An update and systematic review of empirical research (2000-2015). *Journal of Behavioral Addictions*, 5(4), 592-613.
16. Canadian Gambling Digest. (2012-2013). Toronto, ON: Canadian Partnership for Responsible Gambling. http://www.responsiblegambling.org/docs/default-source/default-document-library/20140725_canadian_gambling_digest_2012-13
17. Chiu, J., Storm, L. (2009). Personality, Perceived Luck and Gambling Attitudes as Predictors of Gambling Involvement. *Journal of Gambling Studies*, 26, 205-227.
18. Corcoran, K., Fischer, J. (2013). *Measures for Clinical Practice and Research*. New York: Oxford University Press. <https://books.google.hr/books?id=UWPiBwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=hr#v=onepage&q&f=false>
19. Costes, J-M., Pousett, M., Eroukmanoff, V., le Nezet, O., Richard, J-B., Guignard, R., Beck, F., Arwidson, P. (2011). Les Niveaux et Pratiques des Jeux de Hasard et D'argent en 2010. French Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction and the National Institute for Prevention and Health Education, 77, 1-8.
20. Cox, B. J., Enns, M. W., Michaud, V. (2004). Comparisons Between the South Oaks Gambling Screen and a DSM-IV–Based Interview in a Community Survey of Problem Gambling. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 49(4), 258-264.
21. Derevensky, J., Dickson, L., Gupta, R. (2008). Adolescent attitudes toward gambling. *Revista de Brasileira Terapias Cognitivas*, 4(1). <http://pepsic.bvsalud.org/pdf/rbtc/v4n1/v4n1a02.pdf>
22. Díez, D., Aragay, N., Soms, M., Prat, G., Casas, M. (2014). Male and Female Pathological Gamblers: Bet in a Different Way and Show Different Mental Disorders. *Spanish Journal of Psychology*, 17(101), 1-7.
23. Dodig, D. (2013). *Obilježja kockanja mladih i odrednice štetnih psihosocijalnih posljedica*. Doktorska disertacija. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

24. Donaldson, P., Rockloff, M., Browne, M., Sorenson, C.-M., Langham, E., Li, E. (2016). Attitudes Towards Gambling and Gambling Reform in Australia. *J Gambl Stud*, 32, 243-259.
25. Echeburúa, E., González-Ortega, I., de Corral, P., Polo-López, R. (2011). Clinical Gender Differences Among Adult Pathological Gamblers Seeking Treatment. *J Gambl Stud*, 27, 215-227.
26. Ekholm, O., Eiberg, S., Davidsen, M., Holst, M., Larsen, C. V. L., Juel, K. (2014). The prevalence of Problem Gambling in Denmark in 2005 and 2010: A Sociodemographic and Socioeconomic Characterization. *J Gambl Stud*, 30, 1-10.
27. Gainsbury, S. M., Parke, J., Suhonen, N. (2013). Consumer attitudes towards internet gambling: perceptions of responsible gambling policies, consumer protection, and regulation of online gambling sites. *Computers in Human Behavior*, 29(1), 235-245.
28. Gambling Commission (2017). Gambling participation in 2016: behaviour, awareness and attitudes. Annual report, February 2017. Birmingham. <http://www.gamblingcommission.gov.uk/PDF/survey-data/Gambling-participation-in-2016-behaviour-awareness-and-attitudes.pdf>
29. Glavak Tkalić, R., Miletić, G.-M. (2012). Igranje igara na sreću u općoj populaciji Republike Hrvatske: istraživačko izvješće. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
30. Götestam, K. G., Johansson, A. (2003). Characteristics of gambling and problematic gambling in the Norwegian context: A DSM-IV-based telephone interview study. *Addictive Behaviors*, 28(1), 189–197.
31. Griffiths, M. (2009). Problem gambling in Europe: An overview. Nottingham: Nottingham Trent University. <http://www.iogoremoto.pt/docs/extra/OJBFhv.pdf>
32. Griffiths, M. D. (2003). Problem gambling. *The Psychologist: Bulletin of the British Psychological Society*, 16, 582-584.
33. Halme, T. T., Mervola, J., Järvinen-Tassopoulos, M., Ronkainen, J. (2012). Suomalaisten *Rahapelaaminen 2011* [Finnish Gambling 2011]. Helsinki: National Institute for Health and Welfare. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80298/948b7a38-bd15-4d6c-91ae-c0b565cc3cb9.pdf?sequence=1>
34. Hanss, D., Mentzoni, R. A., Delfabbro, P., Myrseth, H., Pallesen, S. (2014). Attitudes toward gambling among adolescents. *International Gambling Studies*, 14(3), 505-519.

35. Hing, N., Lamont, M., Vitartas, P., Fink, E. (2014). Sports-Embedded Gambling Promotions: A Study of Exposure, Sports Betting Intention and Problem Gambling Among Adults. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 13, 115-135.
36. Jelić, M., Huić, A., Dinić, T. (2013). Stav o kockanju i aktivnosti kockanja studenata. U: Sušanjan, Z.; Miletić, I.; Kalebić Maglica, B.; Lopižić, J. (ur.). *21. godišnja konferencija hrvatskih psihologa Suvremeni izazovi psihologije rada i organizacijske psihologije Knjiga sažetaka*. Zagreb: Hrvatsko psihološko društvo.
37. Kassinove, J. I. (1998). Development of the Gambling Attitudes Scales: Preliminary Findings. *Journal of Clinical Psychology*, 54(6), 763-771.
38. Kessler, R.C., Hwang, I., LaBrie, R., Petukhova, M., Sampson, N.A., Winters, K.C., Shaffer, H. J. (2008). The prevalence and correlates of DSM-IV Pathological Gambling in the National Comorbidity Survey Replication. *Psychological Medicine*, 38(9), 1351-1360.
39. Koić, E. (2009). Problematičko i patološko kockanje. Virovitica: Zavod za javno zdravstvo „Sveti rok“ Virovitičko-podravske županije. http://www.zzjzvpz.hr/hr/sadrzaj/djelatnost/1/publikacije/Elvira_Koic_Problematicno_i_patolosko_kockanje.pdf
40. Kozjak, B. (2008): Religija i kockanje. *Soc. ekol. Zagreb*, 17(3), 263-283.
41. Kozjak, B. (2016): Kockanje - Od dokolice do socijalne patologije. Zagreb: Tim press.
42. Kun, B., Balázs, H., Arnold, P., Paksi, B., Demetrovics, Z. (2012). Gambling in western and eastern Europe: The example of Hungary. *Journal of Gambling Studies*, 28, 27–46.
43. Lange, P. (2014). Characteristics of People Affected by Problem Gambling. Institute of Ontario, Problem Gambling. <https://www.problemgambling.ca/EN/ResourcesForProfessionals/Pages/CharacteristicsOfPeople%20AffectedbyProblemGambling.aspx>
44. Lesieur, H. R, Blume, S. B. (1987). The South Oaks Gambling Screen (SOGS): A New Instrument for the Identification of Patological Gamblers. *Am J Psychiatry*, 144, 1184-1188.
45. Lund, I. (2007). Lessons from the grey area: A closer inspection of at-risk gamblers. *Journal of Gambling Studies*, 23(4), 409–419.

46. Lutz, G. M., Park, K. H. (2014). Gambling attitudes and behaviours: A 2013 survey of adult Iowans. Prepared for Iowa Department of Public Health, Iowa Gambling Treatment Program. University of Northern Iowa, Center for Social and Behavioral Research. https://idph.iowa.gov/Portals/1/Files/IGTP/2013_adult_iowans_survey.pdf
47. Maio, G., Haddock, G. (2015). The psychology of attitudes and attitude change. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington D.C.: SAGE.
48. Martin, R., Usdan, S., Nelson, S., Umstattd, R., LaPlante, D., Perko, M. A., Shaffer, H. (2010). Using the Theory of Planned Behavior to Predict Gambling Behaviors. *Psychol Addict Behav*, 24(1), 89–97.
49. Matina, M. (2013). Kognitivne distorzije i motivacija za kockanjem koprivničkih srednjoškolaca. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
50. McBride, J., Derevensky, J. (2009). Internet gambling behaviour in a sample of online gamblers. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 7, 149-167.
51. McCormack, A. (2011). The psychosocial impact of online problem gambling. Nottingham: Nottingham Trent University.
52. Messerlian, C., Byrne, A. M., Derevensky, J. L. (2004). Gambling, Youth and the Internet: Should We Be Concerned? *The Canadian Child and Adolescent Psychiatry Review*, 13(1), 3-6.
53. Meyer, G., T. Hayer, H., Griffiths, M. D: Problem Gaming in Europe: Challenges, Prevention, and Interventions. New York: Springer, 2009. <http://www.jogoremoto.pt/docs/extra/U9z4CV.pdf>
54. Nakić, S. (2014). Područja primjene stavova potrošača. *Praktični menadžment*, 5(1), 14-21.
55. Neal, P. N., Delfabbro, P. H., O'Neil, M. (2005). Problem gambling and harm: Towards a national definition. Victoria, Australia: Office of Gambling and Racing, Victorian Government Department of Justice. <https://www.adelaide.edu.au/saces/docs/problemgamblingandharmtowardnationaldefinition.pdf>
56. Olason, D. T., Hayer, T., Brosowski, T., Meyer, G. (2015). Gambling in the mist of economic crisis: Results from three national prevalence studies from Iceland. *Journal of Gambling Studies*, 31, 759–774.

57. Orford, J., Griffiths, M., Wardle, H., Sproston, K., Erens, B. (2009). Negative public attitudes towards gambling: Findings from the 2007 British Gambling Prevalence Survey using a new attitude scale. *International Gambling Studies*, 9, 39–54.
58. Pallesen, S., Hanss, D., Molde, H., Griffiths, M. i Mentzoni, R. A. (2016). A longitudinal study of factors explaining attitudes change towards gambling among adolescents. *Journal of Behavioral Addiction*, 5(1), 59-67.
59. Plotka, I., Blumenau, N., Vinogradova, Z. (2016). Research of implicit attitudes towards gambling for gamblers and non-gamblers. SIE. Proceedings of the International Scientific Conference, 1, 498-514.
60. Potenza, M., Fiellin, D. A., Heninger, G. R., Rounsaville, B. J., Mazure, C. M. (2002). Gambling: An Addictive Behaviour With Health and Primary Care Implications. *Journal of General Internal Medicine*, 17, 721-732.
61. Ricijaš, N., Dodig Hundrić, D., Huić, A., Kranželić, V. (2016). Kockanje mladih u Hrvatskoj – učestalost igranja i zastupljenost problematičnog kockanja. *Kriminologija i socijalna integracija*, 24(2), 24-47.
62. Ronzitti, S., Lutri, V., Smith, N., Cleric, M., Bowden-Jones, H. (2016). Gender Differences in Treatment-Seeking British Pathological Gamblers. *Journal of Behavioral Addictions*, 5(2), 231-238.
63. Rukavina, I. (2016). Obilježja kockanja roditelja srednjoškolaca na području Ivanić Grada. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
64. Salonen, A. H., Alho, H., Castrén, S. (2017). Attitudes towards gambling, gambling participation, and gambling-related harm: cross-sectional Finnish population studies in 2011 and 2015. *BMC Public Health*, 17(122), 1-11.
65. Salonen, A. H., Castrén, S., Raisamo, S., Orford, J., Alho, H., Lahti, T. (2014). Attitudes towards gambling in Finland: a cross-sectional population study. *BMC Public Health*, 14(982).
- <http://download.springer.com/static/pdf/474/art%253A10.1186%252F1471-2458-14-982.pdf?originUrl=http%3A%2F%2Fbmcpublichealth.biomedcentral.com%2Farticle%2F10.1186%2F1471-2458-14-982&token2=exp=1491987985~acl=%2Fstatic%2Fpdf%2F474%2Fart%25253A10.1186%25252F1471-2458-14-982>

[982.pdf*~hmac=1509b659c5ad98565127573804714497997c340c53ba0575f0cb3d77401e7fa3](#)

66. Shaffer, H. J., Hall, M. N., Bilt, J. V., George, E. (2003). *Futures at Stake: Youth, Gambling, and Society*. Reno, Las Vegas: University of Nevada Press.
67. Shaffer, H. J., Hall, M. N., Vander Bilt, J. (1999). Estimating the prevalence of disordered gambling behavior in the United States and Canada: A research synthesis. *American Journal of Public Health*, 89(9), 1369–1376.
68. Shaffer, H. J., Hall, M. N., Vander Bilt, J., Cummings, T. N. (2003). *Futures At Stake: Youth, Gambling, And Society (Gambling Studies Series)*. University of Nevada Press: Reno, Nevada.
69. Shinogle, J., Norris, D. F., Park, D., Volberg, R. A., Haynes, D., Stokan, E. (2011). *Gambling Prevalence in Maryland: A Baseline Analysis*. Report to the Maryland Department of Health & Mental Hygiene. Baltimore, MD: Maryland Institute for Policy Analysis & Research. <http://mipar.umbc.edu/files/2015/01/Finalgambling.pdf>
70. Smith, G. J., Schopflocher, D. P., el-Guebaly, N., Casey, D. M., Hodgins, D. C., Williams, R. J., Wood, R. (2011). Community attitudes toward legalised gambling in Alberta. *International Gambling Studies*, 11, 57-79.
71. Sproston, K., Erens, R., Orford, J. (2000). *Gambling behaviour in Britain: Results from the British Gambling Prevalence Survey*. London: National Centre for Social Research.
72. Stucki, S., Rhys-Middel, M. (2007). Prevalence of adult problem and pathological gambling between 2000 and 2005: An update. *Journal of Gambling Studies*, 23, 245–257.
73. Svensson, J., Romild, U., Nordenmark, M., Månsdotter, A. (2011). Gendered gambling domains and changes in Sweden. *International Gambling Studies*, 2(11), 193–211.
74. The Public Health Agency of Sweden (2014). *Swelogs Fact Sheet No 20: What do we know about gambling problems in Sweden?* <https://www.folkhalsomyndigheten.se/pagefiles/18306/what-do-we-know-about-gambling-problems-in-sweden-2014-eng.pdf>
75. Torre, R., Zoričić, Z. (2013): *Kockanje i klađenje – od zabave do ovisnosti*. Zagreb: Hrvatski savez klubova liječenih alkoholičara.

76. Torre, R., Zoričić, Z., Orešković, A. (2009). Kockanje i klađenje – ovisnosti novog doba. *Medicus*, 18(2), 205-209.
77. Torre, R., Zoričić, Z., Škifić, B. (2010). Pojavnost i zakonodavna regulacija kockanja. *Med Jad*, 40(1-2), 27-31.
78. Tse, S., Hong, S.I., Wang, C.W., & Cunningham-Williams, R.M. (2012). Gambling behavior and problems among older adults: a systematic review of empirical studies. *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 67(5), 639–652.
79. Valleur, M. (2015). Gambling and gambling-related problems in France. *Addiction*, 110, 1872-1876.
80. Vekić, R. (2015). Mijenjanje stavova persuazijom. Osijek: Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku.
81. Volberg, R. A. (2003). Has there been a “feminization” of gambling and problem gambling in the United States? *The Electronic Journal of Gambling Issues*, 8.
82. Volberg, R. A., Abbott, M. W., Rönnerberg, S., Munck, I. M. (2001). Prevalence and risks of pathological gambling in Sweden. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 104(4), 250–256.
83. Wardle, H., Moody, A., Spence, S., Orford, J., Volberg, R., Jotangia, D., Griffiths, M., Hussey, D., Dobbie, F. (2011). *British Gambling Prevalence Survey 2010*. UK: National Centre for Social Research. <http://www.nationalcasinoforum.co.uk/wp-content/uploads/2013/11/British-Gambling-Prevalence-Survey-2010.pdf>
84. Wardle, H., Seabury, C., Ahmed, H., Payne, C., Byron, C., Corbett, J., Sutton, R. (2014). *Gambling Behavior in England and Scotland: Findings from the Health Survey for England 2012 and Scottish Health Survey 2012*. Prepared for: The Gambling Commission. http://prism.ucalgary.ca/bitstream/1880/50217/1/Gambling_behaviour_England_Scotland_2012_Survey.pdf
85. Welte, J. W., Barnes, G. M., Tidwell, M-C. O., Hoffman, J. H. (2014). Gambling and Problem Gambling Across the Lifespan. *Journal of Gambling Studies*, 27(1), 49-61.
86. Welte, J. W., Barnes, G. M., Tidwell, M-C. O., Hoffman, J. H., Wieczorek, W. F. (2015). Gambling and problem gambling in the United States: Changes between 1999 and 2013. *Journal of Gambling Studies*, 31, 695–715.

87. Welte, J. W., Barnes, G. M., Wieczorek, W. F., Tidwell, M.-C. O., Parker, J. C. (2004). Risk factors for pathological gambling. *Addictive Behaviors*, 29(2), 323-335.
88. Williams, R. J., Volberg, R. A., Stevens, R. M. G. (2012). The population prevalence of problem gambling: Methodological influences, standardized rates, jurisdictional differences, and worldwide trends. Edmonton, AB: Alberta Gaming Research Institute. [https://www.uleth.ca/dspace/bitstream/handle/10133/3068/2012_PREVALENCEOPGRC%20\(2\).pdf?sequence=3](https://www.uleth.ca/dspace/bitstream/handle/10133/3068/2012_PREVALENCEOPGRC%20(2).pdf?sequence=3)
89. Yi, S., Kanetkar, V. (2010). Implicit measures of attitudes toward gambling: An exploratory study. *Journal of Gambling Issues*, 24, 140-163.
90. Young, K. (2010). Understanding Compulsive Online Gambling and Treatment for Addicts. <http://www.netaddiction.com/articles/gambling.pdf>
91. Zuckerman Itković, Z., Prostran, V. (2009). Kockanje u sportskim kladionicama – Pilot istraživanje među studentima sveučilišta u Zadru. *Kriminologija i socijalna integracija*, 17(2), 1-138.

10. Prilozi

Prilog 1. *Popis tablica*

Tablica 1: Opis uzorka prema osnovnim sociodemografskim obilježjima (N = 283).....	26
Tablica 2. Prikaz instrumentarija korištenog u istraživanju.....	27
Tablica 3. Deskriptivni prikaz apsolutnih i relativnih frekvencija odgovora (%) na Skali stavova prema kockanju (N = 283).....	32
Tablica 4. Deskriptivni prikaz prosječnog rezultata na stavu prema kockanju.....	33
Tablica 5. Razlike u stavovima prema kockanju između mlađih i starijih očeva (T-test za nezavisne uzorke).....	34
Tablica 6. Deskriptivni prikaz učestalosti kockanja očeva – frekvencije odgovora (%) (N = 283).....	35
Tablica 7. Razlike u učestalosti kockanja očeva s obzirom na dob – Mann-Whitneyev U test.....	36
Tablica 8. Deskriptivni prikaz frekvencija odgovora (%) za sva pitanja iz instrumenta SOGS.....	38
Tablica 9. Deskriptivni prikaz ukupnog rezultata na instrumentu SOGS.....	39
Tablica 10. Kategorizacija problema povezanih s kockanjem prema instrumentu SOGS.....	40
Tablica 11. Razlike u stavovima prema kockanju s obzirom na razvijene probleme prema SOGS-u - T-test za nezavisne uzorke.....	41
Tablica 12. Razlike u učestalosti kockanja između onih koji imaju i koji nemaju probleme povezane s kockanjem – Mann-Whitneyev U test.....	41

Prilog 2. ***Popis slika***

Slika 1. Grafički prikaz jedinica u sastavu pravnih osoba registriranih za djelatnost kockanja u Republici Hrvatskoj u razdoblju od 1995. do 2009. godine.....6

Slika 2. Grafički prikaz kategorizacije učestalosti sudjelovanja očeva u igrama na sreću (%) 36

EDUKACIJSKO-REHABILITACIJSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

UPITNIK ZA RODITELJE

Poštovani,

zahvaljujemo Vam što se prihvatili sudjelovanje u ovom istraživanju!

Na ovoj stranici upitnika Vas **molimo da napišete šifru koju ste ranije sastavili.**
Podsjećamo, papir sa sastavljanjem šifre ostaje kod Vas!

Sva pitanja u ovom upitniku odnose se na Vaša **razmišljanja i iskustva**, te na procjenu ponašanja i iskustava djeteta koje pohađa razred na čiji ste roditeljski sastanak došli. Stoga **nema točnih i netočnih odgovora**. Molimo Vas da u svojim odgovorima budete **u potpunosti iskreni, te da odgovorite na sva pitanja**.

Očekivano vrijeme potrebno za ispunjavanje upitnika je **oko 25 minuta**.

Unaprijed Vam zahvaljujemo na suradnji!

doc.dr.sc. Neven Ricijaš
voditelj projekta

ŠIFRA UPITNIKA:

--	--	--	--	--

SPOL DJETETA KOJE POHAĐA OVAJ RAZRED (označite s ☒):: MUŠKI ŽENSKI

OPĆI I SOCIO-DEMOGRAFSKI PODACI

1. Vaš spol (označite s): M Ž

2. Koliko imate godina? _____ godina

3. Vaša najviša završena stručna sprema (molimo Vas, zaokružite broj):

- 1) nezavršena osnovna škola
- 2) završena osnovna škola
- 3) završena srednja škola
- 4) završena viša škola ili fakultet
- 5) završen magisterij ili doktorat znanosti

4. Grad/mjesto u kojem živite: _____

5. Broj djece: _____

6. Molimo Vas zaokružite svoj trenutni radni status (molimo Vas, zaokružite broj):

- 1) roditelj kod kuće / domaćica
- 2) nezaposlen/a - tražim posao
- 3) povremeno zaposlen/a (uključuje i sezonski rad, te neprijavljeni rad)
- 4) zaposlen/a
- 5) umirovljenik/ca
- 6) nešto drugo (navedite što): _____

7. Vaš trenutni bračni/partnerski status (molimo Vas, zaokružite broj)::

- 1) oženjen/udata
- 2) izvanbračna zajednica
- 3) rastavljen/a
- 4) udovac/udovica
- 5) u vezi, ali partner/ica ne živi u kućanstvu
- 6) samac

8. Molim Vas označite s **UKUPNA MJESEČNA NOVČANA** primanja Vašeg kućanstva (uključuje zbroj prihoda SVIH članova kućanstva):

☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
manje od 3.000 kn	3.000 kn	4.000 kn	5.000 kn	6.000 kn	7.000 kn	8.000 kn
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9.000 kn	10.000 kn	11.000 kn	12.000 kn	13.000 kn	14.000 kn	15.000 kn
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
16.000 kn	17.000 kn	18.000 kn	19.000 kn	20.000 kn	21.000 kn	22.000 kn i više

9. Broj članova Vašeg kućanstva (koliko Vas živi zajedno u stanu/kući?): _____

10. Kako biste opisali životni standard i kvalitetu života Vašeg kućanstva:

1. ispodprosječno - lošije od većine drugih
 2. prosječno - niti bolje niti lošije od većine drugih
- iznadprosječno - bolje od većine drugih

Pred Vama se nalazi niz tvrdnji o kockanju. Molimo Vas da za svaku tvrdnju označite u kojem se stupnju s njom slažete. To učinite tako da zaokružite odgovarajući broj na desnoj strani. Brojevi znače sljedeće:

- 1 – uopće se ne slažem
- 2 – donekle se ne slažem
- 3 – niti se slažem niti se ne slažem
- 4 – donekle se slažem
- 5 – u potpunosti se slažem

1.	Večer u kockarnici primjer je dobrog večernjeg izlaska.	1	2	3	4	5
2.	Kockanje je ovisnost.	1	2	3	4	5
3.	Kockanje je zabavan način zarađivanja.	1	2	3	4	5
4.	Kockanje je štetna aktivnost.	1	2	3	4	5
5.	Kockari znaju uživati u životu.	1	2	3	4	5
6.	Kockanje treba zabraniti.	1	2	3	4	5
7.	Veoma me privlači kockanje.	1	2	3	4	5
8.	Kockanje je porok koji često dovodi do velikih dugova.	1	2	3	4	5
9.	Kockanje uči krivim vrijednostima.	1	2	3	4	5
10.	Odlazak u kockarnicu je čisti gubitak vremena.	1	2	3	4	5
11.	Kockanje se isplati.	1	2	3	4	5
12.	U kockanje se upuštaju ljudi slabog karaktera.	1	2	3	4	5
13.	Kockanje je bezazlena avantura.	1	2	3	4	5
14.	Kockanje je bacanje novca.	1	2	3	4	5
15.	Odlazak u kladionicu jedan je od najboljih načina provođenja slobodnog vremena.	1	2	3	4	5
16.	Kockanje je jedna od najtežih ovisnosti koja uništava i samog kockara i njegovu obitelj.	1	2	3	4	5
17.	Kockanje je najzabavnija aktivnost na svijetu.	1	2	3	4	5
18.	Klađenje odvodi u propast.	1	2	3	4	5
19.	Kockanje je lak i brz izvor velike zarade.	1	2	3	4	5
20.	Kockanje vodi bavljenju kriminalom.	1	2	3	4	5
21.	Kockanje pruža vrhunski užitak.	1	2	3	4	5
22.	Kockanjem se uglavnom „upada“ u probleme.	1	2	3	4	5
23.	Kockanje nije velik rizik.	1	2	3	4	5

Jeste li VI IKADA igrali neku od navedenih igara na sreću?

Molimo Vas označite s koliko često prosječno igrate svaku od navedenih igara na sreću.

	NIKADA	1X godišnje ili manje	Par puta godišnje	1-2x mjesečno	1x tjedno	Par puta tjedno	Svako-dnevno
Loto igre (Lotto 6/45, EuroJackpot i sl.)							
Jednokratne srećke / strugalice							
Sportsko klađenje							
Igre na automatima							
Rulet u casinu							
Kartanje za novac (kod kuće, u društvu)							

Sada slijede neka pitanja vezana uz iskustva koja ste Vi mogli imati prilikom uključivanja u igre na sreću (kockanje ili klađenje).

1. Koliko često ste se vraćali drugi dan kako bi pokušali vratiti novac izgubljen kockanjem / klađenjem?

1. nikad
2. povremeno (ali manje od polovice puta) kada sam izgubio/la
3. većinu puta kada sam izgubio/la
5. svaki puta kada sam izgubio/la

2. Jeste li ikada tvrdili da kockanjem dobivate novac a da to nije bilo tako, odnosno da ste zapravo gubili?

1. nikada
2. da, manje od polovice puta kada sam gubio
3. da, većinu vremena

3. Smatrate li da imate, ili da ste ikada imali, problem s klađenjem ili kockanjem?

1. ne
2. da
3. da, ranije, ali ne danas

4. Jeste li se ikada kockali ili kladili više nego što ste namjeravali?	NE	DA
5. Jesu li Vas ljudi kritizirali zbog kockanja/klađenja ili Vam rekli da imate problem, bez obzira jeste li se slagali s njima ili ne?	NE	DA
6. Jeste li se ikada osjećali loše zbog načina na koji kockate / kladite se, ili zbog onoga što Vam se događalo dok kockate / kladite se?	NE	DA
7. Jeste li ikada osjećali da biste htjeli prestati s kockanjem / klađenjem, ali ste mislili da to ne možete učiniti?	NE	DA

8. Jeste li ikada skrivali listiće od klađenja, lutrije, novac od klađenja ili druge znakove klađenja ili kockanja od Vaše supruge/supružnika, djece ili drugih važnih osoba u Vašem životu?	NE	DA
9. Jeste li se ikada prepirali s osobama s kojima živite oko toga kako upravljate novcem?	NE	DA
10. (Ako ste odgovorili s „da“ na pitanje broj 9) Jesu li prepirke oko novca ikada bile vezane uz Vaše kockanje/klađenje?	NE	DA
11. Jeste li ikada posudili novac od nekoga i potom ga niste vratili zbog kockanja/klađenja?	NE	DA
12. Jeste li ikada izostali s posla ili škole ili drugih obveza zbog kockanja/klađenja?	NE	DA
13. Ako ste posudili novac za kockanje ili vraćanje kockarskih dugova, od koga je to bilo? (navedite „ne“ ili „da“ za svaki odgovor)		
Od kućanstva	NE	DA
Od supruga/supružnice/partnera/partnerice	NE	DA
Od rođaka ili kumova	NE	DA
Od banke, kreditnih zadruga ili kompanija za zajmove	NE	DA
S kreditnih kartica	NE	DA
Od kamatara	NE	DA
Od novca kojeg ste imali u obveznicama, dionicama i sl.	NE	DA
Od novca nakon prodaje osobne ili obiteljske imovine	NE	DA
Od novca posuđenog s tekućeg računa (odlazak u minus)	NE	DA